

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Katedra fundamentální a dogmatické teologie

Jiří Pluhař

**De aeternitate mundi
sv. Tomáše Akvinského**

Diplomová práce

Vedoucí práce: Doc. PhLic. Vojtěch Novotný, Th.D

Praha 2012

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

28. 06. 2012, Jiří Pluhař

Bibliografická citace

De aeternitate mundi sv. Tomáše Akvinského: Diplomová práce /Jiří Pluhař
vedoucí práce: Doc. PhLic. Vojtěch Novotný, Th.D
Praha, 2012- 86 s.

Anotace

Diplomová práce „De aeternitate mundi sv. Tomáše Akvinského“ se zabývá jedním dnes trochu opomíjeným tématem věčného světa. V polovině 13 století se jednalo o velký intelektuální spor. Výsledkem tohoto dialogu bylo vyjasnění vztahů mezi teologií a filosofií. Intenzita sporu nakonec vedla k omezení výuky filosofie na Pařížské univerzitě. Na pařížské univerzitě vznikly dva tábory učenců. Mezi tábory byly rozepře filosofické, ale také politické. V této neklidné době sledujeme nepatrnou část života světce. Světce, který poctivě hledá pravdu a je za ní velmi kritizován oběma tábory. Snad právě proto je spis De aeternitate mundi skvělou a vyrovnanou prací o naší problematice. Malý diamant, který se třpytí v temnotách historie.

Klíčová slova

stvoření, věčnost, svatý Tomáš, hranice poznání

Abstract

This diploma thesis "De aeternitate mundi St. Thomas Akvinski" deals with one of the themes that are nowadays more or less omitted - the eternal world. It was one of the greatest intellectual arguments in the half of the 13th century. The result of those arguments was the clarification of the relations between theology and philosophy. The intense of these disputations led to the restriction of philosophical studies at university in Paris. Two groups of learners arose there. Not only were there philosophical disputes between these groups of scholars, but also political ones. We observe the life of a saint in this discomposed era. The saint, that looks for the truth honestly and for this fact he is criticized by both groups. It might be the reason why the publication De aeternitate mundi the brilliant and balanced work about our problem. A small diamond that glitters in the darkness of history.

Keywords

creation, eternity, Saint Thomas, the possibility of knowledge

Počet znaků: <162052>

Poděkování

Zde musím poděkovat všem, kteří se za mě v posledních velmi těžkých letech postavili. Zvláštní poděkování patří mé rodině. Další velký dík patří Doc. PhLic. Vojtěchu Novotnému, Th.D., kteří projevili pochopení jaké má spíše starší bratr, než vedoucí diplomové práce. Nakonec chci poděkovat své přítelkyni Heleně Botas del Rio, která mě krátkými dopisy ze Španělska dodávala odvahu.

Obsah

1.	Vývoj středověkého učení před Tomášem.....	9
1.1	Monistické období	9
1.2	Vznik univerzit	10
1.3	Pařížská univerzita.....	11
1.4	Bonaventura z Bagnoregia.....	13
1.5	Siger z Brabantu	19
3	Tomáš Akvinský a jeho De eternitate mundi	23
3.1	Životopis svatého Tomáše	23
3.2	Postoj autora ke zkoumané otázce	26
3.3	Různý přístup.....	26
4	Základní učení Tomáše Akvinského	33
4.1	Bůh.....	33
4.2	Nemožná existence věčného světa Chyba! Záložka není definována.	
4.3	Rozpornost.....	45
4.4	Boží všemohoucnost a rozporné věci	48
4.5	Otázka rozporného světa.....	50
4.6	Vyhodnocení.....	54
4.7	Argumenty prokazují věčnost světa.....	55
4.8	Odpovědi, které vyvracejí argumenty zastánců rozumové prokázání počátku světa.....	58
4.9	Nutně nevyřešitelný spor	61
5	Další úvahy nad Tomášovými myšlenkami	62
5.1	Několik postřehů o nekonečnu	62
5.2	Trojice a stvoření	66
5.3	Svět jako dílo Trojice.....	67
5.4	Osoby a stvoření	67
5.5	Zda existuje více světů.....	69
6	Poznatky o vzniku vesmíru v současné vědě	73
6.1	Teorie velkého třesku	73
6.2	Zamyšlení nad počátkem	79
6.3	Kosmologie a víra.....	81
7	Seznam použitých zkratk	84
8	Seznam literatury.....	85

Tajemství uchopitelné i neuchopitelné

K sepsání této práce mě přivedla vlastně náhoda. Ze zvědavosti jsem si koupil knihu „De eternitate mundi svatého Tomáše Akvinského v historické perspektivě“. Do té doby mi bylo zcela jasné, že svět, potažmo vesmír má počátek. Tvrzení Bible i vědy bylo jednoznačné a vesmír ve mně vyvolával obdiv, ale ne velké tajemství z hlediska svého vzniku, bylo mi naprosto jasné, že se počátek popsat nedá, ale o vlastním počátku jsem neměl žádné pochyby.

Vlastní dílko mě ohromilo. Musel jsem ho přečíst několikrát, abych pochopil, co se mi Tomáš z hloubi osmi staletí snaží sdělit. Říkal mi prostě: „nebuď si jistý, buď pokorný, pamatuj, že máš pouze víru“.

Tento prostý vzkaz změnil můj pohled na svět. Čekala mě dlouhá cesta za pochopením toho odkazu. V mé mysli jsem si prošel táborem radikálně konzervativních teologů, ale déle jsem setrval v táboře averroistů. Tomášův spis je možné brát jako filosofický traktát, ale není to přesné. Spis byl napsán proti jedné skupině na univerzitě, a jak si ukážeme působivou formou.

Otázka věčného, nebo časově omezeného světa má mnohem širší kontext než je problematika Tomášova opuscula. Reflexe Tomášových myšlenek v dnešní době může být velkou inspirací. V Tomášově době bylo toto dílo velkou inspirací pro jak pro radikální filosofy, tak pro radikální teology, kteří filosofii chápali pouze jako služku teologie. S tímto přístupem se můžeme ve skryté a možné neuvědomělé formě dodnes. Můžeme tak snadno pohlednou podlehnout unáhlenému závěru, že počátek světa je rozumově dokazatelný. S tímto problémem se Tomáš Akvinský setkával celý život.

Na jedné straně názor, že by se za žádnou cenu nemělo vystoupit z vyjetých kolejí tradičního usuzování, na druhé straně názor, že vystoupení je nezbytné a je potřeba prověřit články víry potřebnou filosofickou reflexí. Tomáš bude v tomto příběhu prožívat příběh hledače pravdy.

Dalším přínosem Tomášovy práce je vtaž mezi křesťanským chápáním světa a přírodovědným chápáním světa. Ve všech generacích je velké pokušení dokazovat tajemství víry vědeckými poznatky. Sám Tomáš jako filosof třináctého století staví na kamenech Aristotelova přírodovědeckého poznání. Ale popis přírody není úhelným kamenem Tomášových spisů. Proto není pravda, že by jeho filosofie přestala platit, vzhledem ke skutečnosti, že se přírodovědecké vzdělání naprosto změnilo. Obecné pravda o vymezení hranic mezi vědou a vírou platí neustále. V Tomášově době byla nosnou vědou filosofie, ale hraniční čára se mezi vědami se nezměnila. Co je oblastí lidského

rozumu, to je podstatou spekulativních věd a co je součástí zjevení, to je pokladem víry a člověk se nemá snažit pochopit víc, než je nám vírou sděleno.

U přírodních věd je situace poněkud jiná. To co bylo před sto lety naprosto nepoznatelné, je nyní ověřeným faktem. Před 130 lety vesmír, podle většiny astronomů, neměl počátek. V průběhu 20. století se počátek objevil a nyní začíná být opět zpochybňován.

Ale pro náš příběh nebudou hlavní tyto podrobnosti. Je to příběh o odvaze ducha a velké poctivosti. Sepsal jsem tuto práci pro ty, které také zaujalo toto a je takovým manuálem jak se dívat na svatého Tomáše beze strachu, i když jeho sloh může být nepříjemný. Ale právě kniha „De eternitate mundi svatého Tomáše Akvinského v historické perspektivě“ je dobrou knihou pro odhalení tajemství učení andělského doktora.

1. Vývoj středověkého učení před Tomášem

Nebudeme se zabývat celým vývojem naší otázky. Otázka jak generace před Tomášem chápaly počátek světa, svým rozsahem odpovídá několika knihovněm a je mimo zorný úhel naší práce. Velmi rychle můžeme říci. První reflexe počátku se objevuje v mytologických vyprávěních. Svět v nich většinou vystupuje z nepojmenovaného chaosu. Počátek existence všeho tedy nelze určit, protože i chaos něčím je nějaké jsoucno¹.

V pozdějším období se myslitelé rozdělují do dvou proudů. Jedni zastávají existenci světa od věčnosti, druzí zastávají jeho počátek. Židovská a křesťanská filosofie přijímá tezi o počátku světa. Na konci starověku je v západní filosofii přijat koncept světa s počátkem. Do třináctého století nedošlo v západní křesťanské filosofii k žádné průlomové změně.

Na konci jedenáctého století probíhají společenské změny, na jejichž konci se objeví Pařížská univerzita, chrám učenců Tomášovi doby. V diskuzích středověkých univerzit bude zapomenutá myšlenka věčného světa znovu objevena.

1.1 Monistické období

Univerzity začínají vznikat v průběhu 12. století. Nevznikají ale z ničeho. Navazují na tradici klášterních škol, které existovaly několik staletí před nimi. Období monastické teologie² můžeme klást mezi 7. až 12. století. Daný interval je nutné brát se značnou rezervou, protože tak rozsáhlou etapu, lze sloučit do jedné epochy pouze na základě velkého zjednodušení. Monistické období stojí často mimo zájem historiků a mnozí ho dokonce vypouštějí. Zastávají názor, že po antické době přichází rovnou scholastika³. Monistické období je ve svém počátku vyplněno neuvěřitelnou mravenčí prací, která nám zachovala důležitá antická díla.

Ve druhé části monistického období, se objevují vynikající myslitelé. Mezi nejznámější osoby tohoto období patří Bernard z Clairvaux, Vilém ze Saint Thierry, Bruno ze Segni, Rupert z Deutz, Hugo a Richard ze svatého Viktora.

¹ Věčnost chaosu je trochu podobná věčnosti prvotní materie, o které budeme mluvit níže. Ale chaos je aktivní sám o sobě, není pasivním předpokladem vzniku svata. Staří Egypťané měli ustavičnou obavu, že se síly chaosu vrátí. Takto o prvotní látce přemýšlet nelze.

² Prof. Ctirada Václava Pospíšila Hermeneutika mystéria Praha. KRYSTAL OP 2005 s. 46–49

³ Josef Pieper; Scholastika; Praha; Orientace 1993

Dalším velkým mistrem monistického období byl Petr Abaelárd. Ten může být pokládán za učence, který otevřel metodické brány scholastiky. Ve svém díle Sic et non (1127) předložil čtenářům celkem 158 otázek, v každé otázce na dané téma konfrontoval protikladné výroky církevních otců.

Abaelárd vypracoval několik pravidel pro zkoumání konfrontace autorit:

- I. je nutné prověřit autenticitu textu
- II. zjistit zda autor v pozdější době své smýšlení nezměnil
- III. ověřit zda text je skutečně od daného autora a není převzat z jiného zdroje, nebo zda není text vytržen z kontextu
- IV. v rámci etiky je nutné rozlišit, zda autor klade absolutní mravní závazek, nebo se vymezuje pouze ke konkrétní situaci
- V. rozlišovat termíny a jejich obsah. Mnozí autoři používají stejné termíny s různým obsahem
- VI. pokud se těmito metodami rozpor nevyřeší, je nutné použít Písmo a poté přirozený rozum

Na Abaelárdův spis navázala slavná kniha Sentencí Petra Lombardského (1095-1160). Svě dílo rozdělil do čtyř knih s následujícím dělením:

- I. Otázka Boží trojjedinosti
- II. Otázky stvoření, angelologie, prvotním hříchu a ostatních druhích hříchu
- III. Otázky o christologii, soteriologii, téma jednotlivých ctností, problematika darů Ducha svatého a přikázání
- IV. Pojednání o svátostech, církvi a eschatologii

1.2 Vznik univerzit

První univerzita vznikla v italské Boloni v roce 1088⁴. Byla zaměřena především na právní vědu. Důvodem bylo, že vznikla z dřívější právnické školy. Jednalo se o korporaci studentů, nikoliv učitelů. Univerzita se dělila na dva národy, cintramontany (domáci) a ultramontany (cizince). Dělení podle národů se ujalo i na dalších univerzitách. Autonomie univerzity v Boloni byla zaručena Svatou Stolicí. Velká míra autonomie je charakteristickou vlastností velkých univerzit 12. a 13. století.

Po Boloňské univerzitě vznikají další po celé Evropě

- Padova 1222
- Neapol 1224

⁴ Někdy je uváděno i pozdější datum. Vycházím z oficiálních stránek univerzity <<http://www.eng.unibo.it/PortaleEn/University/Our+History/default.html>> [12-03-30]

- Palencia 1209
- Valladolid 1212
- Salamanka 1218
- Praha 1348
- Vídeň 1365
- Heidelberg 1386
- Kolín 1388
- Krakov 1364

Největší střediska vzdělanosti se nalézala na dvou místech v Paříži (1150) a Oxfordu (1167). Paříž byla největším centrem vzdělanosti v kontinentální Evropě. Ale Oxford a později Cambridge (1209) Paříži směle konkurovali. O silné tradici univerzit jasně vypovídá fakt, že kromě univerzity v Palencii (byla přestěhována do Valladolidu) všechny výše zmíněné univerzity existují dodnes.

1.3 Pařížská univerzita

Pařížská univerzita má pro vývoj evropského myšlení neocenitelný význam. Všechny univerzity na severovýchod od Paříže jsou vybudovány podle jejího vzoru. Jako největší a nejuznávanější univerzita v Evropě prošla několika proměnami.

Roku 1200 Filip August převedl pařížskou univerzitu pod církevní právo. Roku 1215 na popud Inocence III. vyhlásil Robert z Courconu stanovy univerzity ve kterých bylo univerzitě uděleno právo disponovat s povolením vyučovat. Od té chvíle podléhala univerzita pouze papeži a byla vyvázána z pravomoci pařížského biskupa. Tyto stanovy umožnily ohromný myšlenkový kvas, ale zároveň v sobě nesou zárodek budoucího politického napětí.

Jak se rozšiřoval okruh zkoumaných otázek, přibývalo i kritiky. Filosofie a teologie se měly vzájemně podporovat. Ale v otázkách jako je věčnost světa, problém lidského rozumu, nebo jednota univerzálií vznikaly mezi filozofy a teology ostré diskuze. Výsledkem byly tři odsuzující výnosy z let 1241, 1270 a 1277. Rok 1241 s naším tématem příliš nesouvisí. Jedná se o vymezení vůči východní teologii. Ve výnosu se zakazuje učit o nepoznatelnosti Boha, o tom že Duch svatý nevychází ze Syna, ale pouze z Otce a o tom, že v Bohu jsou nestvořené energie, které nejsou Bohem.

Téměř po třiceti letech dochází 10. prosince 1270 k odsouzení dalších tezí. Při jejich přehledu snadno pochopíme, jakými problémy pařížská univerzita

žila a kam se posunulo její myšlení od roku 1241. Zde je třináct zakázaných tezí:

- 1.) Je pouze jediný, co do počtu totožný rozum pro všechny lidi
- 2.) Výrok „Člověk myslí“ je nepravdivý nebo nevhodný
- 3.) Ctění a rozhodování lidské vůle probíhá nutně
- 4.) Vše, k čemu dochází dole na zemi, podléhá nutnosti nebeských těles
- 5.) Svět je věčný
- 6.) Nikdy nebylo prvního člověka
- 7.) Duše, která je formou člověka jakožto člověka, zaniká zároveň se svým tělem
- 8.) Po smrti je duše oddělena od těla, a proto nemůže hořet tělesným ohněm
- 9.) Svobodná vůle není činná, nýbrž trpná mohoucnost, jíž pohybuje nutnost touhy
- 10.) Bůh nezná jednotliviny
- 11.) Bůh nezná nic jiného než sebe sama
- 12.) Lidské skutky nejsou řízeny Boží Prozřetelností
- 13.) Bůh nemůže smrtelnému či tělesnému jsoucnu udělit nesmrtelnost

Jak je možné odvodit z jednotlivých bodů, situace se na univerzitě změnila. Zatímco výnos z roku 1241 se pouze vymezuje vůči některým tezím východní teologie, výnos z roku 1270 zakazuje výroky, které vznikly filosofickou spekulací posledních let. Vzhledem k naší problematice je důležitý bod číslo pět. V roce 1272 jsou pak zakázány disputace o člancích víry⁵.

Skutečnost, že v dokumentu je uvedena teze o věčném světě, jasně dokumentuje, že myšlenka o světě bez počátku, byla tehdy velmi rozšířená. Kromě Tomáše Akvinského se jí věnovali i další mistři. Je nutné zmínit se o třech. Bonaventurovi z Bagnoregia, Sigurdovi z Brabantu a Boëthiovi z Dácie. Všichni tito myslitelé měli velký podíl na rozvoji této otázky. Dílo posledních dvou mistrů bylo na staletí odsunuto stranou. Sigurd odkaz byl negativně desinterpretován a na Boëthia svět zapomněl. Vrchol jejich díla spadá do období kolem roku 1270 - 1277, kdy došlo k ostrému omezení volných diskuzí. Z metodického hlediska se musíme nejdříve zmínit o učení svatého Bonaventury. Po dlouhá léta to byl Tomášův kolega a pravděpodobně i přítel. Jejich pohled na počátek světa v rámci filosofického myšlení se ale lišil.

⁵ Alain De Libera (2001): Středověká filosofie. 408—412

1.4 Bonaventura z Bagnoregia

1.4.1 Životopis.

Bratr Bonaventura se narodil pravděpodobně⁶ roku 1221 v malém městě Bagnoregio v dnešní provincii Viterbo. Jeho vlastní jméno bylo Giovanni Fidanza a pocházel z rodiny lékaře. Kolem desátého roku svého života Bonaventura těžce onemocněl. Jeho uzdravení bylo přičítáno svatému Františku. V době jeho nemoci matka uzavřela blíže nespecifikovaný slib. Oba rodiče poskytli Bonaventurovi velmi kvalitní vychování.

V roce 1235 odchází mladý Giovanni na studia do Paříže. Paříž je tehdy největším místem vzdělanosti v kontinentální Evropě. Roku 1243 získává titul „magister artium“. Tohoto roku také vstupuje do Řádu menších bratří svatého Františka z Assisi. Pro Bonaventuru je řád cestou duchovní obrody. Je to společenství, které navazuje na život prvotní církve, ale zároveň se vyvíjí. Bonaventura moudře tento vývoj přirovnává k růstu prvotní církve. Již v prvních letech se církev rozšiřuje o vzdělané lidi. Například Lukáš byl pravděpodobně lékař a svatý Pavel měl vynikající vzdělání. Z tohoto hlediska tedy není možné považovat Bonaventuru za člověka, který zásadním způsobem změnil zaměření řádu. Bonaventura přinesl složku prvotřídní vzdělanosti, ale nejednalo se v žádném případě o od cizení řádu ideálu svatého Františka.

Bonaventura dále pokračuje ve studiích a roku 1250 získává titul baccalaureus sententiarius. V letech 1250—1252 vykládá knihy Sentencí Petra Lombardského. Jeho učitel Alexandr Haleský (1185—1245), toto dílo znovu uspořádal a Bonaventura navazuje na jeho práci z let 1223—1227. Z těchto přednášek vzešlo jedno z klíčových děl mistrova života. Sepsal čtyřdílné *Commentarius in quatuor librum Sententiarum*. V rámci tohoto díla se musel vyjádřit ke všem otázkám teologie. První knize se vyslovil k otázce věčného světa. V roce 1252 získává Bonaventura titul baccalaureus formatus, který mu umožnil vést veřejné disputace. Jeho akademická dráha spojená s univerzitou je završena 12. 8. 1257, kdy je společně se Tomášem Akvinským přijat do sboru přednášejících na univerzitě.

Téhož roku je ale Bonaventura zvolen generálním mistrem Řádu. Jeho život se od základů změní. Z učence se stal organizátor a reformátor svého řádu. Františkánský řád byl vnitřně rozpolcený a bylo nutné jeho znovusjednocení a zlepšení pověsti. Přesto Bonaventurova dráha spisovatele ještě není u konce.

⁶ Pospíšil, C.V. (2002): Soteriologie a teologie kříže Bonaventury z Bagnoregia, s.13—23

V roce 1260 napíše v Paříži Velkou a Malou legendu o svatém Františkovi. Roku 1266 se znovu objevu v Paříži a reakci na dění na univerzitě začne psát svá slavná kázání. Nejznámější z těchto přednášek se nacházejí v díle *Collationes in Hexaëmeron* z roku 1273. Jelikož jsou tyto přednášky zaměřené proti dění na univerzitě, obsahují i naši problematiku věčného světa.

Roku 1274 se zúčastnil již v hodnosti kardinála Lyonského koncilu. Předmětem jednání byly církevní řády, křížová výprava a sjednocení západní a východní církve. Díky své kardinální hodnosti dokázal Bonaventura obhájit existenci žebravých řádů. Dne 6. července byl podepsán sjednocovací dokument s východní církví.

15. července 1274 svatý Bonaventura umírá. 18. května 1484 je svatořečen a 14. března 1588 je vyhlášen učitelem církve.

1.4.2 Bonaventurovo učení o věčném světě

Musíme předeslat, že se Tomáš s Bonaventurou ve většině věcí nutně shodovali. Musíme mít vždy na paměti, pokud sleduje jejich spory, že oba dva jsou učiteli církve.

Ale věčný svět je zrovna problém, ve kterém nenašli shodu. Pokud se máme pokusit o nějaké velmi stručné vysvětlení, pak můžeme vyjít z osudu obou mužů. Bonaventura vyrostl na křesťanských klasicích, jak jsme zmínili výše a nebyl aristotelismem příliš zasažen. Tomáš byl v jiné situaci. Aristotelismu, přesněji řečeno latinský aristotelismus mu byl vlastní. V žádném případě pro něj aristotelismu nemohl být v otázce víry klíčovým faktorem. Tomáš také velmi často cituje učitele církve a písmo svaté. Augustin je nejcitovanějším křesťanským autorem v jeho *Teologické sumě*. Jeho důležitost dokazuje fakt, že jsou jeho názory velmi často stavěny jako hlavní argument proti myšlenkám oponentů.

Abychom porovnali Bonaventurovo a Tomášovo teologické učení, musíme vedle sebe postavit dva srovnatelné spisy. *Breviloquium* (1254—57) a *Kompendium teologie* (1266—68). I když Tomáš sepsal dílo později než Bonaventura *Breviloquium* zaměření spisů je stejné. Jsou to stručné manuály pro výuku bratří a kazatelská pomůcka pro šíření evangelia. *Breviloquium* přežilo úspěšně až do dnešních dnů a patří k nejznámějším Bonaventurovým dílům, ale *Kompendium* svatého Tomáše takového věhlasu nedosáhlo. Došlo tak k paradoxní situaci. Nejznámějším dílem Tomáše Akvinského se stala jeho *Teologická suma* a nejslavnějším dílem Bonaventury, snad s výjimkou *Itineraria* jeho *Breviloquium*. To vedlo některé lidi k tomu, že srovnávali

kvalitu obou učenců podle jejich nejznámějších děl. To muselo logicky vést k nadhodnocení Tomáše teologa nad Bonaventuru kazatele⁷.

Pro Bonaventuru nebyla otázka o věčném světě žádnou prioritou. Můžeme u něj vysledovat dvě období. První se váže k sentencím Petra Lombardského a druhé začíná Breviloquiem a vrcholí v Collationes in Hexaëmeron. Tomáš, jak uvidíme, zastává vyrovnaný postoj a táže se, zda Aristotelův závěr o věčném světě musí být naprosto v rozporu s křesťanstvím a zda ho lze vyvrátit pouhým rozumem.

Bonaventurův přístup je od počátku spíše obranný. Jeho odpor se zvyšuje s přibývajícím neklidem na Pařížské univerzitě. Tam došlo k problému tzv. latinského averroismu. Ale v základu se jednalo o vymezení filosofie a teologie.

S věčným světem souvisí ještě jedno téma, které je u Bonaventury s touto myšlenkou nutně spojeno. Je to otázka Boží moudrosti a moci. Nejdříve je Bonaventura nucen odpovědět na to, zda je Bůh schopen takového činu. Podívejme se na jeho výklad podrobněji.

Jak uvidíme, Tomáš ve spisku De aeternitate mundi upozorňuje na některé teology, kteří věřili v Boží neomezenou moc takovým způsobem, že může způsobit, aby to co je, zároveň nebylo⁸. Protože je Tomáš tradičně stavěn proti Bonaventurovi podívejme se na jeho postoj v Breviloquiu, které bylo sepsáno přibližně ve stejné době jako náš spis.

Bonaventura není učenec, který by Bohu slepě přisoudil moc konat rozporné činy. V Breviloquiu bychom tento názor hledali marně. V první kapitole druhé části se Bonaventura k našemu problému vyjadřuje jasně: „ *samotný a svrchovaný první Původce, jehož moc, i když je nesmírná, uspořádala všechny věci podle určitého tíhnutí, počtu a měřítka*“⁹. Nelze tedy tvrdit, že by tento veliký teolog zastával tezi o libovolně neomezené moci Boží.

Bonaventurovo rozdělení Boží moci:

- podle uskutečnění – jedná se o existující jsoucna

⁷ Podkladem pro tuto poznámku je má osobní zkušenost. Tento názor občas zazněl mezi mými přáteli a později i mezi spolužáky na fakultě. Musím se přiznat, že já jsem ho také zastával. Nemluvím zde o akademické obci, ale o lidech, kteří se na scholastiku dívají z dálky. Nicméně tito lidé museli ke své zkratce nějak přijít...

⁸ „Přesto někteří velcí učitelé, zbožně říkali, že Bůh může učinit, aby to, co se v minulosti stalo, se nestalo, a nebylo to považováno za blud.“ Tomáš Akvinský (2003): De aeternitate mundi s. 65.

⁹Bonaventura; Breviloquium s. 104 a s. 162

- podle schopnosti ze strany stvoření – jedná se o jsoucna, která mohou vzniknout díky stvořenému světu, ale zatím neexistují
- podle schopnosti ze strany samotné tvořivé síly – jsoucna, která mohou být stvořena pouze Bohem.

Bonaventura poslední bod přesněji vymezuje následným komentářem, ve kterém zdůrazňuje, že vše co Bůh koná, musí být vhodné. „tedy to, co je v přímém rozporu s pořádkem podle prvořadých a věčných příčin i důvodů, je zcela nemožné. Například to, „že by Bůh učinil cosi aktuálně nekonečného, anebo to, že by učinil, aby cosi bylo a zároveň to nebylo, anebo že by učinil to, aby to, co se odehrálo, se vůbec neodehrálo, a další takové podobné věci. Moci konat takové věci je totiž v rozporu s řádem a dokonalostí Boží moci.....nemožnost některých věcí je v souladu s pravou všemohoucností“.¹⁰

Je zřejmé, že Bonaventurův postoj se zde naprosto kryje s Tomášovými názory. Hlavní Bonaventurův argument vůči věčnému světu je, že je takový počátek soteriologicky nevhodný. Boží zjevení by se tím zamlžilo. Bonaventura rovněž odmítá možnost, aby Bůh dělal rozporné věci. Stejně jako Tomáš je přesvědčen, že rozporné věci jsou ničím.

Pokud vezmeme v úvahu dvě díla, která jsou filosoficko-teologického rázu Breviloquium a Commentarius in quatuor librum Sententiarum, můžeme si všimnout rozdílného přístupu. Nejdříve text z Komentáře k sentencím.

V sentencích nepůsobí svatý Bonaventura nijak útočně. Ano věčný svět odmítá, ale s odůvodněním, že je to nemožné. Ve svém zdůvodnění uvádí, že věčný svět je rozporný. Bonaventura předpokládá, že svět má (Bohem) stanovený počátek. Pokud by Bůh stvořil svět nekonečný, tak by počátek neměl. Jenže svět není stvořen jako věčný, proto musí mít počátek. Tvrzení, že svět nemá počátek je tedy v rozporu se záměrem Boha a je tedy rozporné¹¹.

¹⁰ tentéž str. 104

¹¹ The first I believe (is) simply impossible, since it implies in itself a contradiction. For from that, that it posited to come to be, it is posited to have a beginning. But from this, that there is posited an eternity, it is posited to not have a beginning. Wherefore it is the same as asking, “Whether God could before the world cause, that the world, having a beginning, would not have a beginning?”; and this includes (zahrnovat) each side of a contradiction.(Lib. I, d. 44, a. 1, q. 4)p.788

<<http://www.franciscan-archive.org/bonaventura/opera/bon01787.html>>

Nicméně i Bonaventura přiznává Bohu schopnost stvořit věčný svět, ale zároveň upozorňuje na rozpornost tohoto počínání¹².

V Breviloquiu je již Bonaventura mnohem kritičtější. Touto problematikou se zabývá ve druhé části, která je celá zasvěcena vzniku a popisu světa. Otázku řeší hned v první kapitole. Komentář je velmi stručný: „*Pokud se týká stvoření věcí, je třeba hlavně následujícím tvrzení, že se stvoření odehrálo v čase, se vylučuje zastávání bludu těch, kdo předpokládají věčnost světa*¹³“. Musíme si znovu připomenout, že Breviloquium je pouze příručka pro méně vzdělané kazatele. Proto Bonaventura myšlenku nerozvádí, ale přímo ji označuje za bludnou. Krátké vysvětlení můžeme najít třeba v tomto výroku: „*...dokonalý Původce, z něhož vyvěrá dokonalost všech tvorů, musí působit sám od sebe a podle sebe a pro nezbytné, aby tento Původce měl vzhledem k jakémukoli tvorů poměr trojí příčiny, tedy účinné, vzorové a účelové.*“ Z tohoto citátu je jasné, že Bůh je jediným Původce a vše má původ v něm, tedy i celek světa.

Poslední dílo, kde se Bonaventura k problematice vyjádřil, jsou jeho *Collationes in Hexaëmeron*. Jedná se o legendární kázání a myšlenka o věčném světě je tam tvrdě odsouzena. Můžeme se ptát, proč se u našeho učitele vyskytl takový posun. Nejsem znalec Bonaventurova díla, ale dovolím si předložit vlastní vysvětlení. O Tomášovi můžeme říci, že byl úžasný vědec a skvělý učitel. O Bonaventurovi můžeme říci, že byl úžasný učitel a skvělý vědec. Rozdíl je v důrazu. Tomáš svůj život naplňoval učením a vědeckou praxí. Bonaventura byl z katedry odvolán přímo do vedení svého řádu, tím pro něj opravdová vědecká kariéra skončila. Zato jako pastýř svého řádu jasně viděl vedlejší produkty univerzity. Složitě problémy unikaly z univerzit mezi prostý lid. Ten často bral témata určená k subtilnímu řešení pod ochranou víry za nová a pravdivá učení. Vždyť to vymysleli ti nejpovolanější. Tím naprosto nechci říct, že byl prostý lid hloupý. Jen si rád zjednodušoval složité pravdy a to pro něj bylo ostatně nutné.

V době *Collationes in Hexaëmeron* Bonaventura přijíždí do Paříže obeznámen s věroučně nebezpečnou situací. Dále si musíme uvědomit, že jeho kázání již nejsou určena výhradně pro studenty univerzity, ale pro veškerý lid.

¹² Before the beginning of time there was nothing but eternity:¹ therefore, if (God) could make the world before the beginning of time, He could also make (it) in eternity; but what has “being” in eternity lacks a beginning, and nothing such can be created out of nothing. (Lib. I, d. 44, a. 1, q. 4)

<<http://www.franciscan-archive.org/bonaventura/opera/bon01787.html>> p.788

¹³ Bonaventura; Breviloquium; s.110

Nad spornými otázkami si nemůže dovolit diskuzi, ale v zrcadle víry je zavrhuje. Je si také vědom toho, jak velké napětí panuje mezi univerzitou a biskupstvím. To je důvodem, proč myšlenku věčného světa razantně zvrhuje. V kázání promlouvá pastýř a učitel, nemůžeme v nich hledat subtilní řešení otázek a srovnávat je s předchozími díly.

1.5 Siger z Brabantu

Bylo by logické navázat na svatého Bonaventuru příběhem svatého Tomáše Akvinského. Ale tento příběh má svoji vyhrazenou část níže. Nejdříve si řekněme pár slov o významném učenci, který spolupracoval jak s Tomášem, tak s Bonaventurou, ale jeho jméno na staletí téměř zmizelo, nebo bylo prezentováno velmi negativně. Kdo byl tento tajuplný muž s krásným jménem Siger?

Siger se narodil někdy po roce 1240 v neznámém brabantském¹⁴ městě. V letech 1255-57 studuje na artistické fakultě v Paříži. Pařížská univerzita se dělila na čtyři národy¹⁵:

1. francouzský
2. normanský
3. pikardský
4. anglický (po Stoleté válce německý)

Siger se stal členem pikardského národa. V roce 1255 vyhlásil anglický národ nové stanovy, ve kterých se doporučovalo studium Aristotela, zvláště spisu O duši. Siger studoval filosofii v rámci těchto stanov. Roku 1266 pochází první zmínka o Sigerovi. V té době vrcholilo na univerzitě napětí mezi francouzským národem a národy ostatními. Siger je označen jako jeden z vůdců nepokojů. Skutečné historické důkazy chybí. Siger v té době nepatřil mezi vůdčí osobnosti univerzity. Pokud se některých akcí zúčastnil, tak jako řadový člen a ne jako vůdce nepokojů.

Právě skutečnost, že byl Siger nějakým způsobem zapleten do tehdejších sporů, navždy poznamenala jeho obraz. V pozdějším podání je prezentován nikoli jako kolega Tomáše nebo Bonaventury, ale jako jejich pyšný protivník. Ale to je přirozené. Pokud existují dva svatí je potřeba k nim přiřadit alespoň jednu negativní postavu, aby jejich svatost vynikla ještě více a posluchač se nenudil. To je přirozené vníkaní dramatického vyprávění do strohé historie. Další Sigerův život ukáže, proč k této situaci mohlo tak lehce dojít.

¹⁴ Brabantsko se nalézá na hranicích Nizozemí a Belgie. Dnešním hlavním městem Brabantská je Brusel. Ve 13. století se jednalo o kraj oproti Francii chudý a méně vyvinutý.

¹⁵ Národy zde nemůže chápat jako etnické skupiny. Jedná se spíše o vyjádření směru, odkud student pocházel. Sigurd pocházel z Brabantu a Pikardie ležela na jih od Brabantu, proto byl zařazen do národa pikardského.

Siger byl jiného vědeckého zaměření než Tomáš a Bonaventura. Vždy se hlásil k filosofii a nepokládal se za teologa, i když teologické vzdělání měl. Proto jsou i jeho spisy jiné, než spisy jeho slavnějších kolegů.

Podívejme se nyní na hlavní argument, který předložil ve svém díle *Tractatus de aeternitate mundi*. Siger vznáší pochybnost, zda lze přesvědčivě vyvrátit věčnou existenci nějakého druhu. Nám se věčná existence nějakého druhu zdá nemyslitelná. To Siger nepopírá a v žádném případě nezpochybňuje víru, že člověk neexistuje věčně, ale první jedinec byl stvořen v konkrétním čase Bohem.

Siger celou problematiku zkoumá ve světle rozumu, předpoklady víry metodicky odkládá stranou. Nechá nejdříve věřícího člověka předložit své nevyvrátitelné argumenty a poté nechá filosofa, aby na ně odpověděl. Tomáš ve svém spise postupuje opačně, nejdříve nechá hovořit odpůrce a pak poukazuje na to, v čem odpůrce nemá pravdu. Obrácený Sigerův postup musel vyvolat podezření.

V klidu si projdeme Sigerovu argumentaci.

Teolog představí jeden velmi rozšířený argument:

Lidský druh nemůže být věčný, protože je složen z jednotlivin. Každá jednotlivina je stvořena Bohem. Nekonečný lidský druh by tedy vyžadoval, alespoň jednoho stále existujícího jednotlivce. Žádný jedinec není věčný, tak je přirozené, že ani lidský druh není věčný.

Sigurd odpovídá za filosofa:

Ano každý člověk je smrtelný. Ale také platí, že každý jedinec je plodící. Pokud by byla věčná plodivost, byl by i věčný lidský druh. Pokud chtějí protivníci dokázat omezené trvání lidského druhu, musí prokázat, že není možné věčné plození. To ale oni nedokazují, ale naopak ukvapeně předpokládají, že by Bůh musel stvořit věčného jedince, aby mohl existovat lidský druh. Z argumentu, že žádný člověk nežije věčně, unáhleně usuzují, že lidský druh nemůže být věčný.

Filosof by musel ze zkušenosti odvodit, že není možné věčné plození, stejně jako prokázat, že není možné věčné vznikání a zanikání. Ale lidská zkušenost není dost silná, aby toto mohla dokázat. Velmi podobný problém řešil svatý Tomáš, když mluvil o prvotní materii. Vzhledem k tomu, že věci neustále vznikají a zanikají, je věčné trvání první látky nezbytné. Tomášovi se podařilo prokázat, že prvotní látka nemusí být věčná, ale může být stvořená Bohem.¹⁶

¹⁶ ST I. 44,2

Sigurd v žádném případě neřekl, že filosofické závěry mají ve své pravdivosti stejnou vypovídací hodnotu o Bohu, jako články víry. Důrazně trval, že je mimo oblasti filosofie články víry dokazovat, protože lidský rozum nemůže obsáhnout věčný rozum. Shrnuto, Siger nedokazuje věčnost světa, jen říká, že filosofické argumenty postrádají pevnou vnitřní návaznost a jsou proto nedostatečné k vyvrácení myšlenky věčného světa. Nejjednodušeji to může shrnout takto, filosofie vychází z přírody a zabývá se vznikem a zánikem. Teologie vychází ze zjevení a může použít filosofické nástroje pro lepší osvětlení víry, základem je ale zjevení. Protože stvoření nepatří do procesu vznikání a zanikání, není záležitostí filosofie.

Poslední roky Sigerova života

Sigurd čelil stále většímu tlaku, který vznikal společně s nepochopením jeho učení. Po důkladné revizi jeho spisů se prokázalo, že jeho filosofie teologii neohrožovala. Jeho kritika vznikala spíše z politických důvodů. Politického rázu bylo i kritika učení o dvojí pravdě, ze které byl obviněn Sigurd z Brabantu a jeho kolega Boëthius z Dácie¹⁷.

7. března 1277 vydal biskup Štěpán Tempier zákaz učení 219 tezí. Pro Sigeru i Boëthia bylo nepřijemné, že byli zařazeni mezi averroisty, kterých se zákaz týkal nejvíce. Averroismus bylo označení pro učení, které propagovalo existenci dvojí pravdy. Samo učení o dvojí pravdě je problematické. Ti kdo patřili k averroistům, měli hlásat dvojí pravdu. Na jednu stranu učili pravdě teologické, ale v rámci ostatních věd učili o témže tématu pravdy, které měli mít stejnou platnost, jako pravdy zjevené. Jako příklad bychom mohli uvést toto tvrzení: „Svět je stvořený v čase a zároveň platí, že je věčný“.

Člověk si nemůže nepoložit otázku, zda mohl nějaký mistr, takto definovanou pravdu zastávat. O obyčejných studentech to nelze zjistit. O Sigerovi platí, že se problémem naprosto nezabýval. Zabýval se pouze vymezením obou věd. Boëthius se problémem zabýval, ale jeho řešení je křesťálově čisté. Tvrdil, že mezi pravdou teologickou a filosofickou není rozpor, ale subalternace. Jako mezi výroky „člověk je čistý“ a „člověk není čistý pouze částečně“. Zde neexistuje žádný rozpor, ale soud „člověk je čistý“ doplňuje soud „člověk není čistý pouze částečně“.

¹⁷ Boëthius z Dácie se narodil v první polovině v Dánsku nebo Švédsku. Vyučoval v Paříži společně se Sigerem. Roku 1277 s ním odchází z Paříže a je s ním nějaký čas i v Oviету. Poté odchází k Dominikánům do Dánska. Společně se Sigerem se jedná o největšího ducha jejich generace. Boëthius se nedopustil teze o dvojí pravdě.
viz <<http://bibliotheca.wz.cz/bibliografie/sch.html>>

Příklad z naší problematiky. Máme dva soudy. 1) „Svět má počátek“ a 2) „co do řádu přirozených příčin a principů nemá svět počátek“. Oba soudy se nevyklučují. První pouze doplňuje druhý soud. „Platí jeden je pravdivý a druhý je pravdivý v jistém ohledu“. Ale Boëthiovi vložili do úst tvrzení, „platí, že jeden i druhý mají pravdu v jistém ohledu“. Výsledkem tohoto vztahu obou soudů, se může zdát že, svět má i nemá počátek v jistém ohledu“. Takovéto uvažování je samozřejmě nebezpečné, ale ani Sigurd, ani Boëthius takové názory nezastávaly. Jednalo se o překroucení skutečnosti biskupem Štěpánem Tempierem a jeho tribunálem. Cílem této práce ale není hledat odpověď na tyto otázky.

V roce 1277 odchází Siger z Paříže, protože na něm ulpělo podezření z kacířství. O povaze případu vypovídá skutečnost, že se ubírá přímo do Orvieta, kde sídlila kurie. Pouze tam se mohl plně očistit. Dál se příběhy rozcházejí, podle jednoho se vrátil do rodného kraje a 18. ledna 1277 stanul před inkvizitorem v Saint-Quentin, tam byl očištěn a teprve poté se odebral do Orvieta. Zemřel v Orviету mezi lety 1281—10. listopadem 1284. Byl zabit rukou vlastního sekretáře, který zešílel.

Tato smrt pak byla s oblibou interpretována jako smrt pyšného heretika. Tím se na dlouhou dobu stal ze Sigeru temný stín za zády velkolepých učitelů, jakými byli, Tomáš a Bonaventura, nebo před nimi Albert Veliký a Alexandr Haleský. Můžeme romanticky říci, že smrtí Sigurta končí zlatý věk scholastiky na Pařížské univerzitě.

To je ale velmi zjednodušené. Nejsem historik, ale dovoluji si navrhnout velmi reálné řešení. Podle mého dostane scholastika smrtelnou ránu za černého moru v polovině 14. století. Tehdy vymřela téměř třetina Evropy a univerzity jako izolované čtvrti z velké části vymřeli také. Následné hladomory a stupňující se bída nebyly vhodné pro rozvoj univerzit. Odvážuji se tvrdit, a prosím pány historiky za odpuštění, že konec vrcholného středověku nenastal vyčerpáním jeho myšlenek, ale nedostatkem lidí. Evropa se hospodářky vrátila o několik staletí zpět.

Celá tato dlouhá kapitola měla posloužit k vykreslení doby, která Tomáše obklopovala a ve které Tomáš napsal svá díla. Je to dobré pro lepší pochopení spisu *De eternitate mundi*.

3 Tomáš Akvinský a jeho *De eternitate mundi*

3.1 Životopis svatého Tomáše

O životě svatého Tomáše byly napsány stovky knih. Některé ve stylu hagiografie, jiné precizně historické¹⁸. Naštěstí již není problém sehnat nějakou z kvalitních knih buď knihu přímo o Tomášovi a jeho učení, nebo o jeho době. Kupříkladu v nakladatelství Krystal OP vyšla spousta jeho děl, která dovolují bližší studium andělského doktora.

Tomáš Akvinský se narodil kolem roku 1225 na hradě Roccasecca mezi Římem a Neapolí. Tomáš byl nejmladším synem, proto mu byla vybrána dráha duchovní. V pěti letech ho rodiče poslali do benediktinského opatství Monte Casino. Předpokládalo se, že Tomáš dosáhne hodnosti opata. Vzhledem k Tomášově hraběcímu původu nebylo nepravděpodobné ani místo opata. Výhodou výchovy v klášteře bylo získání solidního vzdělání. Tomáš se zde naučil psaní, náboženství, matematice, latině, gramatice a harmonii.

Kvůli vpádu Bedřicha II. do Itálie musel roku 1225 Tomáš opustit opatství a téhož roku byl poslán na studia do Neapole. Tam jeho život získal nečekaný směr. Na studiích se seznámil s členy dominikánského řádu, kteří přišli do Neapole v roce 1227. Nadaný Tomáš do řádu bratří kazatelů kolem roku 1244.

V roce 1245 již Tomáš odchází na studia do Paříže. Zde potkal svého velkého učitele Alberta Velikého. Roku 1248 doprovází Alberta do Kolína, kde má být zřízena řádová škola. Pokud si uvědomíme podmínky na Evropských cestách, tak nám vyjde obraz dvou poutníků, kteří po hrbolatých silnicích a úzkých lesních cestách putují do vzdáleného města, které je obklopeno hustými lesy. Zde Tomáš dokázal, že je opravdový kazatel, který nepatří pouze na univerzitu.

Další změna přišla v roce 1252. Tomáš je opět poslán na univerzitu do Paříže. Zde je mu udělena hodnost baccalarius Sententiarum. Roku 1256 je jmenován magistrem teologie a v Paříži zůstal až do roku 1259. Do této doby spadají spisy:

- Quaestiones disputace -část De veritate (O pravdě)
- Quaestiones quodlibetales
- Summa contra gentiles (Summa proti pohanům) - počáteční díly

¹⁸ osobně doporučuji knihu „Tomáš Akvinský“ od Marie-Dominique Chenu; Volvox Globarot, Praha 2000. Kniha klade stejný důraz na reálnou historii, jako na pochopení myšlení a zbožnosti Tomáše Akvinského

- komentáře k Matoušovu evangeliu
- De trinitate a De hebdomadibus – výklady Boëthiových knih

Roku 1261 odchází Tomáš do Orvieta ve funkci řádového lektora. Orvieta, o kterém jsme se zmínili výše v souvislosti s Sigurtem z Brantu, bylo sídlem kurie a papeže Urbana IV¹⁹. Stalo se jedním z duchovních a kulturních center Evropy. Mezi Tomášem a papežem panovaly dobré vztahy. Tomáš se v Oviedu kromě učení se mohl i v klidu věnovat své spisovatelské činnosti. Roku 1264 dokončil *Summu contra gentiles* a v témže roce dokončuje polemické dílo *Contra errores Graecorum* (Rozprava s řeckými teology).

Po smrti papeže Urbana IV. odchází andělský doktor do Říma a roku 1265 otevírá v klášteře sv. Sabiny na Aventinu první provinční studium pro mladé dominikány. Zde sepisuje novou řadu disputací *De potentia* a kolem roku 1266 sepisuje dílo *De malo*, které je základem jeho etiky. Myšlenky z *De malo* můžeme vysledovat například v *Teologické sumě* kapitola 48. Pro Tomáše je zlo pouze nedostatkem dobra.

Pravděpodobně v roce 1266 nebo 1267 začíná psát *Summa theologica* (*Suma teologie*) jako příručku pro „bratry začátečníky“. Tomášovým cílem bylo vytvořit ucelené dílo, který by obsahovalo celou oblast křesťanské učení. Jednalo se o revoluční a zřejmě neúspěšný počín tohoto druhu. V roce 1269 se Tomáš vrací do Paříže, aby se stal profesorem a bránil učení o individualizované lidské duši proti „averroistům“.

Přesto jak jsme zmínili výše, došlo mezi nimi k nejzávažnějšímu střetu právě na toto téma. Roku 1270 sepsal proti Sigerovi Brabanstkému spis *De unitate intellectus*. Ve stejném roce byl pařížským biskupem Štěpánem Tempierem latinský averroismus odsouzen.

Roku 1272 náš mistr napsal spis *De eternitate mundi* proti vyhraněnému typu augustinismu. Tímto činem se Tomáš dostal mezi dva mlýnské kameny. Z jedné strany ho nenáviděli averroisté jako příliš konzervativního a z druhé stranu ho nenáviděli členové konzervativního augustinismu pro jeho zdánlivou radikálnost. Ještě tentýž rok opouští Tomáš stále rozvášněnou Paříž. Své slovo již řekl a spor se definitivně vyřeší až čtyři roky po jeho smrti vydáním odsuzujícího dekretu roku 1277. Navrací se zpět do rodné Itálie a roku 1272 zakládá v Neapoli další provinční studium.

¹⁹ Urban IV. (* kol. 1200 Troyes, † 2. 10. 1264 Perugia); od 1253 biskup verdunský, od 1255 patriarchou jeruzalémským Enciklopedie Univerzum

Jeho vědecké kariéra končí náhle 6. prosince 1273. V mystickém rozjímání největší učenec své doby nahlédl, že jeho učení je samá marnost oproti tomu co viděl ve svém zjevení. Nedokážeme z dnešního pohledu posoudit, zda se jednalo o skutečné zjevení, nebo třeba o vnitřní obranu organismu před obrovskou psychickou zátěží, která mu jeho vytrvalá práce musela působit. Tato skutečnost není ani pro nás důležitá, protože zjevení věřil jak Tomáš, tak jeho okolí a proto je nutné ho brát jako skutečnost, protože angažovaní lidé ji tak brali. Z andělského učitele, který vynikal svým intelektem, svou mírnou povahou a zlatým srdcem se stává světec mystik.

Celý život byl brán jako klenot učenosti, ale 7. března 1274 odchází na koncil v Lyonu a na cestě umírá v cisterciáckém klášteře opatství Fossanova. Jako by Bůh již nestál o jeho učená slova a vzal si ho k sobě, jako chudáška Božího, který zemřel uprostřed cesty mezi bratry jiného řádu, těmi bratry, jehož členové svého času tolik pohrdali řády žebravými.

Tomáš byl kanonizován roku 1323 papežem Janem XII.

3.2 Postoj autora ke zkoumané otázce

Jak bylo již naznačeno, Tomáš se snažil najít vyrovnané teologické stanovisko mezi dvěma učeneckými proudy své doby. Jednoznačně přijímá věroučnou jistotu o stvoření a počátku, ale zároveň si klade otázku o možnosti dokazatelnosti této jistoty. Problém se podle Tomáše dá rozložit do dvou okruhů:

- a) Lze dokázat věčnost světa?
- b) Lze dokázat počátek světa?

Viděli jsme s jakou vášnivostí i politickým podtextem vzplál spor okolo tohoto problému. Zatím co o věroučné jistotě nepochybovala žádná strana, o rozumové dokazatelnosti se vedly vášnivé spory. Tomášovo vymezení je jasné. Naše jistota o stvoření a počátku světa je ve svém základu výsledkem víry. Obě teze jsou dokazatelné pouze s určitou mírou pravděpodobnosti. Tedy vždy bude existovat nějaký nezodpovězený problém tedy možnost, která udělá výsledný úsudek nejistým, i když bude velmi pravděpodobný a bude odpovídat naší zkušenosti. Ale právě velký důraz na odlišení pravděpodobnosti od jistoty je centrální myšlenkou Tomášových spisů o stvoření.

Tomáš se k otázce blíže vyjádřil v několika spisech, ze kterých uvádíme jen některé:

- Scriptum super quattuor libros Sententiarum II, dist. 1, q. 1, a.5 (1256)
- **Summa contra gentiles II. 31-38 (1262)***
- Quaestiones disputate de potentia, q. 3, a. 14.17 (1259/68)
- **Summa theologiae I., q. 46 (1265)***
- Quaestiones quodlibetales III., q. 14, a. 2 (1270)
- De substantiis separatis*
- **Compendium theologiae I, 98-99 (1271)***
- **De aeternitate mundi (1270/71)***

V našem případě budeme čerpat z česky přístupných textů (jsou označeny hvězdičkou), a jako osnovu použijeme spis De aeternitate mundi a z dalších děl doplníme další informace.

3.3 Různý přístup

Pozice Tomáše v dané otázce je sice konzistentní, ale její prezentace má různé podoby. Tomáš při objasňování problému, zaujímá dvojí argumentační postoj.

I. V tom prvním brání víru proti radikálním filosofům, kteří z filosofického stanoviska zastávali věčnost světa jako nutnost. Jejich teze Tomáš buď vyvracel, nebo prokazoval, že nejsou nutné a tedy klasická teze víry není vyloučena, byť ji lze plnohodnotně přijmout právě pouze vírou. Tímto způsobem obhajoby Tomáš postupuje v Sumě proti pohanům. V několika kapitolách představuje názory, které podporují věčnost světa a poté je vyvrací.

II. Druhý způsob Tomáš používá v Teologické sumě. Upozorňuje v něm, že stanoviska protivníků ohledně věčnosti světa nelze zcela přesvědčivě vyvrátit. Mohou být pokládána za nepravděpodobná, ale to není dostatečný důkaz pro jejich zamítnutí. Spis *De aeternitate mundi* jednoznačně patří do druhé skupiny. Tomáš zde klade velký důraz na pokoru rozumu.

Spis je krátkou, ale velmi vyváženou a vyhraněnou prací, psanou na Tomáše až nedůtklivým tónem. Upozorňuje v ní na příliš sebevědomý postoj některých teologů, kteří se snaží filosoficky dokázat časově omezenou existenci světa a přitom používají velmi zjednodušené argumenty takovým způsobem, že v konečné fázi celé své dílo znehodnotí a promění ho v ubohý a bezcenný traktát. Podle tónu v díle je patrné, že se Tomáš této problematice věnoval již řadu let a jeho postoj se mezitím nezměnil. Ale je zde zjevná nechuť a únava stále se vyjadřovat k této otázce. To je důvodem, proč je spis tak krátký. Sám Tomáš uvádí, že se k této otázce již vyjadřoval mnohokrát. Zaměříme se nyní na vlastní spis.

3.3.1 Dvojitý „křesťanský“ pohled

„Předpokládáme-li podle katolické víry, že svět měl počátek svého trvání, vystává problém, zdali věčný být aspoň mohl.“ (De aeternitate mundi)

Touto nenápadnou větou začíná celý spis. Již první část tohoto souvětí nás informuje o postoji Tomáše²⁰. V Tomášově době byl názor, že svět byl stvořen na počátku času, přesněji řečeno, že svět a čas začali existovat současně, nezpochybnitelným článkem víry. Šedesát let před vznikem spisu jasně definoval tuto pravdu IV. Lateránský koncil: „*Bůh na samém počátku časů stvořil z ničeho obojí řád stvoření, duchový i tělesný, to je anděly i pozemský svět; potom člověka, který se podílí na obojím, protože sestává z duše a těla*“²¹.

²⁰ Podle křesťanské nauky totiž platí, že duchové substance začaly existovat, když předtím neexistovaly. O separovaných substancích s. 180

²¹ srov. „...jediný a pravý Bůh svou dobrotou a všemohoucí silou ne kvůli rozhojnění své blaženosti, ani kvůli získání dokonalosti, avšak kvůli jejímu ukázání prostřednictvím dober poskytovaných svým tvorům, zcela svobodným úradkem na počátku času a z ničeho dal

Druhá část souvětí nastoluje otázku, zda by svět mohl být věčný. Na první pohled se oba názory vylučují. Pokud má svět počátek svého trvání, těžko může být věčný. Řešení se může nalézt pouze za velmi zvláštního předpokladu, že by si dané názory nutně neodporovaly.

Názory si nutně odporují, pokud problém bude problém prezentován tím způsobem:

Bůh je věčný.

Svět je věčný.

Svět je věčný jako Bůh.

Ale takovouto interpretaci Tomáš odmítá. Je pro Tomáše nemožná a nepřijatelná a to jak z hlediska víry, tak z hlediska jeho filosofických postojů. O nemožnosti z hlediska víry nemůže být pochyb, pokud vezmeme v úvahu výrok Lateránského koncilu uvedeného výše ale i celou křesťanskou tradici, která mu předcházela. Proto takovou myšlenku pokládá nejen za omyl, ale i za rouhání proti Bohu. Svět by v takovém případě byl stejně mocný jako Bůh. Tedy vesmír (ve smyslu všeho co existuje) by byl od „počátku“ ovládán dvěma rovnocennými silami (viz obrázek 1). Taková myšlenka je v příkrém rozporu s každým skutečně monoteistickým náboženstvím²².

Ale pro Tomáše není problém uzavřený. Myšlenka na věčný svět, který stále závisí na Bohu, není vyvrácená. Pro lepší představu to lze zjednodušeně vyjádřit pomocí následujícím obrázku číslo 2. Na prvním obrázku vidíme dvě nezávislé rovnoběžky, které ukazují existující vesmír nezávisle na Bohu. Taková představa je nemyslitelná.

Druhý obrázek je tomu prvnímu velmi podobný, ale situace na něm je radikálně jiná. Bůh zde ovlivňuje svět a to od „počátku“ jeho věčnosti, až po případný „konec“ jeho věčnosti²³. Takováto interpretace nejen, že se nezdá na první pohled nelogická, ale je i lákavá.

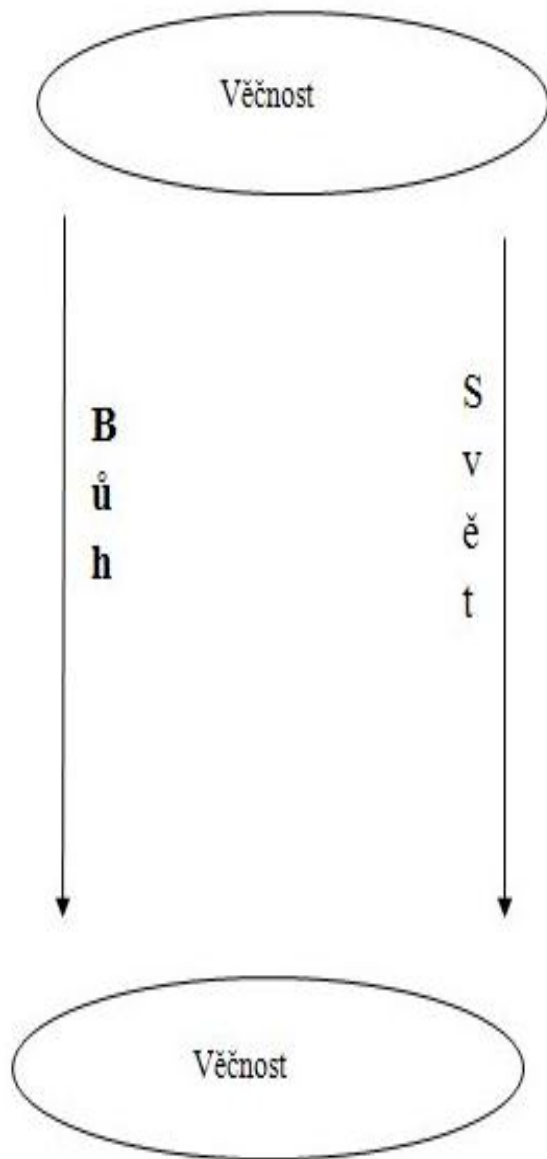
Se zavedením věčnosti světa, odpadají některé nepříjemné otázky s popisem jeho vzniku. Ať již rázu filosofického (problém existence něčeho před

vzniknout tvorstvu duchovnímu i tělesnému, totiž andělskému a pozemskému, a poté i lidskému, jako konstituovanému společně z ducha a těla.“*Dei Filius* 1

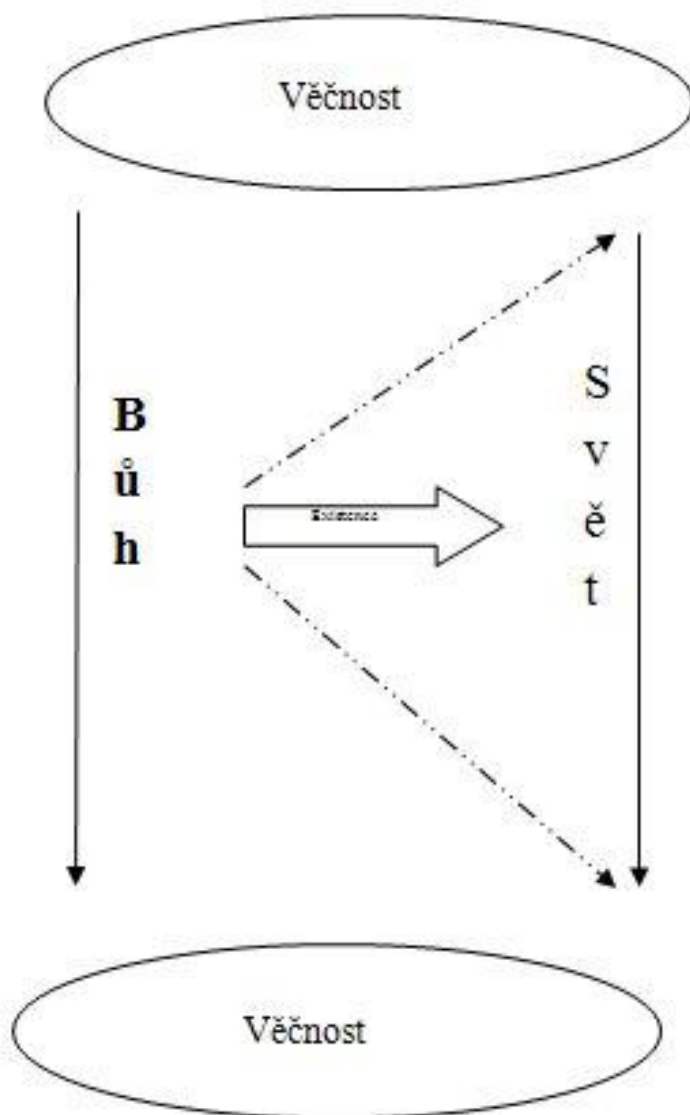
²² Je zajímavé si povšimnout jednoho myšlenkového posunu v dnešní době. Nyní jsou velmi moderní náboženské systémy, kde Bůh a svět jsou na sobě nezávislí (viz obr. 1). Pak je pouze kousek k myšlence, že Bůh je vytvořen lidmi a každý má právo věřit ve svého Boha (který má morální nároky přizpůsobené svému tvůrci).

²³ koncem světa se zde nebudeme zabývat, protože je to mimo téma naší otázky

počátkem, ale také odpadá problém po pátrání o smyslu vesmíru, co nemá počátek, nemá ani zacílení), nebo ryze praktického (kolik let svět již existuje). A pokud diagram trochu pozměníme, můžeme dostat velmi lákavé zobrazení křesťanského myšlení s „křesťanským“ předpokladem věčného světa.

Obrázek 1

Obrázek 2

Vidíme, dvě hlavní filosofické koncepce o původu světa, které v Tomášově době existovaly. Kvůli jejich velkému rozšíření volí Tomáš mírný tón a celou problematiku podrobně rozebírá. Jak jsme naznačili, se problém dá chápat několika způsoby. Proto se Tomáš nepokouší šmahem odbýt všechny, kdo uznávají existenci věčného světa. Naopak chce se nad jejich názory zamyslet a prokázat jejich možnost, či nemožnost.

Pokud vyloučíme první možnost:

Bůh je věčný.

Svět je věčný.

Svět je věčný jako Bůh.

Pak ještě stále zbývá jiná možnost:

Bůh je věčný.

Svět je věčný.

Svět je věčný jiným způsobem než Bůh.

Tomáš ukončuje úvod takto: „*Jestliže se ale tvrdí, že je něco, co bylo vždy, co je ale Bohem zapříčiněné z hlediska všeho, co v něm jest, je třeba zkoumat, zdali to může obstát.*“

Tato věta upozorňuje na neobyčejnou vědeckou poctivost Tomáše, kterou mnohokrát prokázal nejen ve svých spisech o stvoření. Upozornil na to, že stvoření lze chápat dvojitým způsobem:

1. Závislé na čase. Bůh stvořil svět z ničeho na počátku času. Jedná se o klasickou interpretaci stvoření.
2. Nezávislé na čase. Vše, co existuje, je svou existencí závislé na Bohu a to bez ohledu na to, zda existuje ve světě omezeném, či neomezeném.

4 Základní učení Tomáše Akvinského

Nejdříve musíme zjistit základní učení o Bohu podle Tomáše. Nemyslíme zde nyní třeba na tajemství Trojice, ale na jeho filosoficko-teologickou reflexi Boha. Zejména se zaměříme na Boží vlastnosti. Budeme čerpat z Kompendia teologie, protože pro stručný úvod do naší problematiky je, toto dílo naprosto dostačující. K proniknutí do hlubší problematiky doporučuji Teologickou sumu, nebo Sumu proti pohanům.

4.1 Bůh

Při otázce věčnosti světa a jeho poměru k Bohu je nejdříve potřebné objasnit rozumové učení o bohu v Tomášově díle. Tomáš považuje některé základní pravdy o Bohu za „rozumem přístupné“²⁴. Některé skutečnosti víry jsou rozumově dokazatelné. Většina křesťanských pravd, je člověku zprostředkována pouze skrze víru. Rozum plní funkci pouze jakési lucerny, která články víry objasňuje, ale nikoli dokazuje. Křesťanské učení, které je lidem zprostředkováno začíná u problematiky Boží trojice²⁵.

Pro tuto potřebu Tomáš zavedl dva druhy teologie²⁶.

- a. Teologii přirozenou – ta je součástí filosofie, ale pod vlivem Božího zjevení
- b. Teologii zjevenou – ta je výkladem víry

Úvahy o Božím bytí a jeho vlastnostech patří do přirozené teologie. U Tomáše tato věda používá nástrojů z aristotelské školy. Termíny jako potency, akt, látka, forma, akcident, esence a existence mu umožní schematicky dobře popsat základní věroučné články. Skutečnost, která je našemu autorovi vytýkána, je jeho příliš technické vyjadřování. Ale to přesně odpovídá záměru mistrových textů. Tomáš nikdy nebyl mistrem květnatých souvětí, ale vynikal jasností výkladu. To je u učitele vlastnost naprosto podstatná.

Úplně na počátku se je zapotřebí zabývat existencí Boží.

²⁴ KT 3

²⁵ srovnej ST I q. 32 a. 1 co. „Respondeo dicendum quod impossibile est per rationem naturalem ad cognitionem Trinitatis divinarum personarum pervenire. Ostensum est enim supra quo homo per rationem naturalem in cognitionem Deipervenire non potest nisi ex creaturis.“

²⁶ ST I q. 1 a. 1 ad 2

4.1.1 Existence Boha

Tomáš je jedním z nejslavnějších filosofů, kteří se pokusili dokázat Boha. Jeho pět cest²⁷ se stalo klasikou každé apologetiky. V kompendiu teologie²⁸ uvádí pouze první cestu.

Boží bytí musí nutně existovat. Veškerá jsoucna ve světě jsou něčím pohybována. Jedno předává pohyb druhému a to svou energii může přenášet na další jsoucna. Tuto řadu lze alespoň rozumově sledovat zpětně. Ale taková řada nemůže být nekonečná. Pokud je pohyb stále způsobován něčím jiným, nelze předpokládat řadu bez konce, protože by neexistoval původce změny a změna by tedy vůbec nebyla. Proto vše má původ své existenci v prvním hybateli, který vším hýbe, ale sám je zcela nehybný a je nejvyšší ze všech jsoucen. Tomáš toto jsoucno ztotožňuje s Bohem.

4.1.2 Nehybnost

Nabízí se otázka, proč je první hybatel nehybný. Již spojení těchto dvou slov zní podivně. Odpověď je poměrně prostá. Tam kde je pohyb, je i změna. Jak lze popsat změnu. V aristotelské tradici lze změnu popsat jako přechod z potence do aktu. Může si to ukázat na autě. Auto stojí na místě. Zároveň může být na jiném místě. Změna tohoto místa se nazývá pohybem. Konkrétně řečeno se možnost (auto stojící na místě A) přeměnila v akt (auto stojící na místě B).

Na první pohled není velký problém v tom, že by v prvním hybateli byl složen s potence a aktu. Veškerý poznatelný svět je složen s potence a aktu. Každá věc je tímto konstituována. Potence s aktem jsou vymezením každé věci. Člověk může být a je. A naopak může být a není. To je případ, kdy věc není ustavena, protože jí chybí jeden z potřebných faktorů.

Proč se ale něco takového nemůže týkat Boha. V literatuře je Bůh popisován jako velmi dynamický a to opravdu nejde dohromady s názorem, že je naprosto nehybný. Jedná se ovšem o nedorozumění vzniklé rozdílným významem termínů. Tomisticko-aristotelská tradice užívá specifický slovník. Proto bude tento výklad veden tak, aby pojmy byly v jeho průběhu řádně vysvětleny.

Pokud se podíváme pozorně na problematiku, zjistíme, že v každá věc v potenci, má znak nedokonalosti. Potence vyjadřuje stav, kdy se něco, může stát, ale nestalo se to. Potence je stav naprosté pasivity. Člověk je nějaký, ale může být rychlejší, může být chytřejší a hlavně ctnostnější. Na příkladu ctnosti je vidět, jak je potence omezující. Člověku chybí díl ctnosti, který sice může být, ale není, která mu chybí k tomu, aby se více přiblížil k Bohu, ke svým bližním apod.

²⁷ ST I q. 2 a. 3 co.

²⁸ KT 3

Jenže v Bohu není pro nedokonalost místo. Bůh je buď dokonalý, nebo není Bohem. Bůh se nemůže pohnout ve smyslu své dokonalosti. Aby se mohl pohnout, muselo by dojít k jednomu ze dvou druhů pohybu. Bůh by byl buď něčím hýbán, nebo by se hýbal sám svou vnitřní silou. Obojí je ale nemožné. Pokud by byl Bůh hýbán, byl by Bůh jedním ze jsoucen v řadě hýbaných příčin, protože Bohu by muselo nutně nějaké hýbající jsoucno předcházet.

Druhý případ se zdá méně podezřelý. Bůh se přece může svou vůlí hýbat. Zde je ale nutné rozlišit. Pohybem budeme buď myslet něco z vlastní zkušenosti, kterou z nedostatku jazyka přiřadíme Bohu, jako například, že Bůh byl pohnut ve své lásce, nebo budeme myslet potenci k pohybu v Bohu. Zde nastane výše zmíněný problém. Pokud se Bůh vnitřní silou někam pohne, pak tam někdy nebyl. To znamená, že se změní jeho dokonalost. Bůh je ale dokonalý, proto v něm neexistuje pohyb. To že byl Bůh pohnut ve své lásce, přeci neznamená, že dříve nemiloval.

Zjištění, že Bůh, je nehybný znamená pouze to, že Bůh je naprosto dokonalý, že k němu nelze přidávat žádnou dokonalost, že v něm není místo pro další potence, tedy že Bůh je čirý akt²⁹.

4.1.3 Věčnost

Věčnost je vlastnost, která je pro naši práci o věčném světě nesmírně důležitá. Boží věčnost je pouze samozřejmým důsledkem Boží neměnnosti. Vše co existuje má svůj vznik a zánik. Vznik je přistoupení aktu k potenci a zánik odstoupení této potence³⁰. V Bohu ale není potence a proto je Bůh nutně věčný. Rovněž nemůžeme mluvit o jeho vzniku nebo zániku. Zaniknout může pouze věc, která má potenci.

Bůh jako první a dokonalý hybatel předchází všechno³¹. Teoreticky mohou existovat věci, které musí trvat věčně, ale i ony jsou předcházeny Bohem. Věc, která nemá potenci ke svému zániku, má potenci k jiným změnám a proto není věčná jako Bůh.

4.1.4 Bůh je jednoduchý

Dalším nutným závěrem výše řečeného je Boží jednoduchost. Slovo jednoduchý může opět vyvolat nedorozumění. Věci, které kolem nás existují, jsou složené. To znamená, že mají určitý základ a ten je dále rozvíjen. Ukažme

²⁹ S pojmem čirý akt se můžeme setkat velmi často. Neznamená to nic jiného, než že Bůh je naprosto dokonalý.

³⁰ ve filosofii přírody budou pojmy potence a aktu, nahrazeny pojmy látky a formy

³¹ je dvojí předcházení v čase a přirozenosti

si to na příkladu koně. Kůň je věc, v našem případě živočich, který existuje sám o sobě. Kůň nepotřebuje jinou věc, ve které by existoval. Ale kůň má další vlastnosti, je černý, silný, malý, krotký atd. Může mít i vlastnosti opačné a všechny tyto vlastnosti ho nějakým způsobem rozvíjejí.

Podle výše uvedeného, nemůže ale složenost v Bohu existovat. Bůh nemá potenci, a tudíž nemá ani předpoklad změny. Nemůže být barevnější, více milující, moudřejší atd., protože všechny tyto vlastnosti má v nejvyšší možné míře. Slovo jednoduchý zde znamená zcela dokonalý. Přitom by jedna z interpretací, bez znalostí termínu, mohlo vést čtenáře k předpokladu, že Bůh je vcelku primitivní hlupák. Bohužel v dnešním umění se to tak skutečně jeví.

4.1.5 Bůh je nutně jeden

Výše jsme popsali, jak je Bůh naprosto výjimečný. Přesto nám zbylo několik otázek, které se našeho tématu bezprostředně dotýkají. Z výše uvedeného ještě nemusí nutně plynout poznání, že Bůh je nutně jeden. Nic nebrání představě, že je několik dokonalých jsoucn, která jsou čirými akty.

Tuto myšlenku může podpořit třeba tato úvaha. Dokonalé jsoucn je bezpochyby dobré, protože to co je dokonalé, je vždy dobré. To známe ze zkušenosti, dokonalý člověk nám jistě neublíží. Čím více bude dokonalých jsoucn, tím více bude dobra a to je vždy žádoucí.

O potřebě co největšího dobra ve světě není pochyb, ale tato otázka je trochu jiná. My z výše řečeného již víme, že Bůh není složený, že nemůže být lepší, protože mu nic nechybí k dokonalosti. Pokud budeme předpokládat více Bohů, tak nastane problém v jejich odlišení. Jedna věc se od druhé vždy liší diferencí.

Člověk od živočicha liší diferencí rozumovosti. Proto člověk je živočich rozumový. Všichni lidé spolu sdílejí společné lidství, ale odlišují se od něj vlastní existencí. Existence jednotlivého člověka neodpovídá úplně existenci lidství, je více specifikována.

Ovšem u Boha nelze takto postupovat. Řekli jsme, že v Bohu nemohou být žádné difference, protože Bůh je čirý akt, který není omezen žádnou potenci. K vytvoření difference je ale potence nutná, stejně jako je nutná pro vznik různé barvy koně. Můžeme se ale pokusit předpokládat dvě jsoucn, která se neliší žádnými diferencemi. Jenomže taková jsoucn musí zkolabovat do jednoho. Dvě naprosto stejná jsoucn nemohou být.

Protože je Bůh bez potence, musí být nutně jeden. Druhý Bůh by měl něco, co ten první nemá. V takovém případě by, ani jeden z Bohů nebyl dokonalý. Nastala by situace podobné té v řeckém panteonu.

4.1.6 Nekonečnost

Výše jsme ukázaly, že je bůh jednoduchý. Přesto se o Bohu často mluví jako o nekonečném. Přitom je obtížné si představit řešení tohoto problému. Nekonečnost je v tradici aristotelské filosofie vyjádřením nedokonalosti, protože to co je nekonečné postrádá v nějakém smyslu vymezení, která jsou potřebná k definici věcí.

V Bohu ale nemluvíme o nedostatku hranic, ale o nemožnosti omezení. Omezené je pouze to, čemu něco chybí k dokonalosti. Bohu ale k dokonalosti nic nechybí, protože v Bohu je pouze čirý akt a ten vylučuje jakýkoli nedostatek, který plyne z nenaplněnosti potence. To že je Bůh nekonečný jednoduše znamená, že mu nic nechybí do úplnosti.

4.1.7 Všemohoucnost

Pokud řešíme problém věčného světa, budeme si muset časem položit otázku, zda je něčeho takového Bůh schopen. Pokud je Bůh čirým aktem, nemá v sobě žádnou potencialitu a proto má také nekonečnou moc nad všemi jsoucnými³². Nemožnost něco stvořit by byla opět potenci v Bohu. Proto je Bůh naprosto všemohoucí a jeho moc nelze ničím omezit. Problém představují tzv. rozporná jsoucná, kterými se budeme zabývat později.

Tímto výčtem Božích vlastností končíme část našeho spisu, která nás měla připravit na řešení věčného světa, bez pochopení této části autorova učení by bylo nemožné se dále zabývat naším spisem. Vždy bude platit neměnný vzorec nemožnost změny = dokonalost. Trochu složitěji to zní takto: ABSENCE POTENCE = ČIRÝ AKT.

³² KT 19

4.2 Vlastní rozbor spisu

Na základě předchozího textu, který představil filosofické pojetí Bohu u svatého Tomáše je zřejmé, že věčný svět může být Bohem učiněn. Z jeho strany neexistuje žádné omezení jeho moci. Může existovat omezení ze strany jsoucná, pokud je rozporné. Touto problematikou se budeme zabývat níže. Tomáš uvádí dva důvody, proč není věčný svět možný:

1. Chybí (věčná) pasivní potence
2. Jedná se o rozpor

4.2.1 Problém věčné pasivní potence

*„Na základě první možnosti lze říci, že **anděl** nemohl být stvořen před tím, než byl stvořen, protože před ním **neexistovala žádná pasivní potence k jeho bytí**. Anděl totiž není stvořen z předem dané materie. **Bůh však mohl stvořit anděla a mohl také učinit, aby anděl byl, protože ho stvořil a on byl stvořen**. Chápeme-li to tedy tímto způsobem, je třeba z toho v souladu s vírou vyvodit, že není možné, aby něco stvořeného bylo od věčnosti. Znamenalo by to totiž tvrdit věčné bytí pasivní potence, což je blud. Přesto z toho neplyne, že by Bůh nemohl učinit, aby něco bylo od věčnosti.“ (De aeternitate mundi).*

Tento odstavec je velmi krátký, ale přesto bude vyžadovat načrtnutí alespoň základní metafyziky našeho autora. Proto musíme věnovat dané problematice zvýšenou pozornost. V těchto několika větách, je ukryta velká část filosofie našeho autora.

Již při prvním přečtení tohoto textu o věčné pasivní potenci a věčném světě je zřejmé, že opět musíme objasnit některé termíny. Termíny akt a potence, jsme si již vysvětlili výše. Zde se objevil nový termín materie. Tento termín ale není možné vysvětlit izolovaně. Musíme zde vysvětlit i termíny související.

Materie je jistým druhem nám již známé potence. V autorově době se rozlišovala dvojí materie. Materie prima a materie secunda. Musíme si stručně uvést rozdíl mezi nimi.

- Materie prima též prvotní materie je čirá potence. To znamená, že se jedná o potenci, která má nekonečnou moc přijmout jakoukoli formu³³. Ta potence je sama o sobě ničím, pouze přistoupením formy z ní může vzniknout subjekt.
- Materie sekunda též druhotná materie je poněkud odlišná. Není ničím. Je to možnost, aby vznikla nějaká vlastnost na již existujícím subjektu. Příklad druhotné materie je například kocour, který může přijmout černou barvu.

Stejně jako je akt jistým opakem potence má svůj opak i materie. Tento opak se nazývá formou. Forma vtiskává do materie vlastní subjekt. Nelze to

³³ KT 19

sice chápat mechanicky, ale dá se to tak vysvětlit. Materie je zde předpokladem nějakého vzniku (koně) a forma je aktualizací vzniku (existující kůň).

Pokud je ale dvojí materie, lze předpokládat, že bude i dvojí forma.

- Forma substanciální – vymezuje vlastní subjekt, kupříkladu koně.
- Forma akcidentální – vymezuje akcidenty (vlastnosti) koně.

Výsledek spojení materie a formy se nazývá substance. Substance znamená existenci jsoucna, které nemá bytí v jiném. Definice nemusí znít jednoduše, ale znamená to, že se jedná o věc, o které uvažujeme jako o samostatné. Takovou věcí je kupříkladu kůň. Spolupůsobením druhotné látky a akcidentální formy vznikají akcidenty. To jsou naopak věci, které mají bytí v jiném. Příkladem je bílá barva koně. Bílá barva sama o sobě neexistuje.

Největší výhodou filosofie o materie a formě je vysvětlení vzniku a zániku jsoucna. Jsoucno vzniká přistoupením formy k materii. Naopak zaniká, pokud forma od materie odstoupí³⁴. Filosofie látky a formy je tedy zároveň vysvětlením vzniku a zániku. Látka zajišťuje kontinuitu bytí.

Pojmy substance, látky a formy se používá hlavně v tak zvané filosofii přírody. Ta se zabývá hledáním principů existence tzv. materiálních subjektů. Pro popis zkušenostních subjektů je dostačující. Koně lze popsat jako jsoucno (kůň) s deseti akcidenty (kvalita, kvantita, čas, místo etc.). Ale v tomto odstavci je také zmíněno jsoucno³⁵, které je natolik specifické, že mu musíme věnovat několik odstavců.

4.2.1.1 Anděl

Jedná se o anděla, který je zároveň nosnou osou celého textu. Víra v anděly je přítomna v křesťanském učení od samého počátku. Je tedy přirozené, že jim každý křesťanský filosof musel věnovat určitou pozornost. U našeho autora se jedná o poměrně rozšířené téma. Tomáš se problematice andělů věnuje více v TS, ale také v KT, nebo ve spisu *De ente et essenti*.

Podle víry andělé existují od počátku světa. Právě to je jedna ze stránek jejich specifčnosti. Druhé specifikum spočívá v tom, že je anděl chápán jako jsoucno, které je určené k věčné existenci. To je důvod, proč Tomáš označuje anděla za jsoucno nemateriální. Tato skutečnost neznámá, jak bychom se

³⁴ A protože bytí sleduje formu věci, tak jsoucna existují tehdy, když mají formu a přestávají existovat, když formu ztrácejí.

³⁵ Zjednodušeně řečeno je jsoucno vše, co existuje.

mohli domnívat, že anděl je jakási velejemná bytost, která se nepostřehnutelně vznáší ve vzduchu, i když je to někdy prezentováno velmi podobně.

Předpoklad, že „anděl není stvořen z předem dané materie“, ve skutečnosti znamená něco jiného. Výše jsme uvedli, že střídání látky a formy je popisem kontinuálního vzniku a zániku. Jenže pokud je anděl věčný, nemůže ani vznikat, ani zanikat. Proto v andělovi se neodehrává střídání materie a formy, mluvíme o něm jako o jsoucnu nemateriálním. Tím se anděl kupříkladu liší od kamene, který může vzniknout a zaniknout. Rozdíl ale rozhodně není v těžkosti kamene a „lehkosti“ anděla. Z tohoto důvodu nemohla ani existovat materie potřebná k existenci anděla. Anděl tedy jistým způsobem mohl skutečně existovat před materií světa.

4.2.2 Věčná pasivní potence

4.2.2.1 Předpoklad víry

Hlavní námitka proti věčnému světu zde spočívá v myšlence, že pokud by svět byl skutečně věčný, pak by musela existovat věčná pasivní potence. Tuto myšlenku Tomáš striktně odmítá. Dokonce při jejím posouzení použije slova „blud“³⁶, které jinak používá sporadicky. Tvrzení o věčné pasivní potenci může být pouze imanentním tvrzením, o věčném světě. Tomáš zde zdůrazní, že učení o věčném světě není slučitelné s katolickou vírou. Proto není s touto vírou slučitelná ani věčná pasivní potence. Ale dále Tomáš rozlišuje.

Věčná samostatně existující pasivní potence nutně vede ke světu, který existuje nezávisle na Bohu. Potence není jsoucno, ale je předpokladem jsoucna. Bez potence nemůže žádné jsoucno vzniknout. Pokud by byla potence věčná, byla by zároveň předpokladem Božího stvoření. Ale v takovém případě by se o stvoření nejednalo.

Stvoření je svrchovaný akt, kdy náraz vzniká jsoucno z ničeho. Náraz je vytvořena jak potence, tak akt bytí. Pokud existuje na Bohu nezávislá materie, pak Bůh není stvořitelem, ale normálním tvůrcem, kterému mu bylo tvoření umožněno vnější podmínkou. Proto se jedná o podobný problém, jako když byl svět nezávisle souvěčný s Bohem. Ani v tomto případě není Bůh všemohoucí. Jak je řečeno výše, pokud není všemohoucí, tak je v něm přimíšena potence a Bůh přestává být nesloženým jsoucnem, které nepodléhá změnám. Nemůže se jednat o Boha monoteismu. Při takovém chápání, je skutečně trvání na věčné pasivní potenci herezí.

4.2.3 Pasivní potence a stvořitelství čin

4.2.3.1 Klasický problém

Pokud budeme problém věčného světa řešit bez optiky stvoření, je věčné bytí pasivní potence poctivým řešením. Z naší zkušenosti víme, že se svět skládá z klasických substancí. Každá substance je tvořena látkou a patřičnou formou. Přejít mezi vznikem a zánikem substance zajišťuje materie, která stejně tak zajišťuje změnu akcidentů v rámci substance. Kupříkladu pokud se člověk stane opáleným.

Naše nezpochybnitelná zkušenost nám prezentuje celý svět jako neustálou změnu. Danou změnu předchází jiná změna a tato řada je v naší zkušenosti

³⁶ DeT s.65

nepřerušena. Z této zkušenosti můžeme odvodit závěr, že daná následnost změn se opakuje od věčnosti³⁷. Protože veškerá změna participuje na látce, můžeme tímto způsobem skutečně dojít k věčné látce a k věčnému světu jak ho předpokládal Aristoteles. Aristotelova myšlenka, se nám může zdát dnes podivná, ale není nelogická.

Tomáš si je této skutečnosti velmi dobře vědom. Vše co vzniklo, muselo být před svým vznikem možné. Pokud začal svět existovat, bezpochyby musela předním existovat potřebná materie. Materie ovšem nemůže existovat bez formy. Proto materie světa musela od věčnosti existovat s formou světa a svět je proto věčný. Taková úvaha je v rozporu s křesťanskou vírou ve stvoření, ale sama o sobě není chybná.

4.2.3.2 Stvoření pasivní potence

Daný problém nemá pro křesťana uspokojivé řešení, pokud si neujasníme vztah stvořitelské boží moci a prvotní materie. Musíme si připomenout, co znamená slovo stvoření. Stvořit, znamená v křesťanské tradici učinit něco z ničeho. Nejedná se o změnu, kdy jeden subjekt přechází do druhého. Jedná se o okamžitý vznik jsoucna. Stvoření tedy nepředpokládá materii, není zde potřebná žádná pasivní potence.

Nabízí se problém, kdo může věci stvořit. Podle křesťanské víry, může stvořit pouze Bůh. Tomáš postupuje dvojím způsobem.

1. Klade důraz na neomezenou Boží moc, která již nemá obecnější příčinu a z tohoto důvodu naprosto svrchovaná. Proto pouze Bůh může učinit jsoucno i v případě, že akt postrádá potenci. Takový čin vyžaduje nekonečnou moc a tu má pouze Bůh jako všemohoucí³⁸.
2. Z prvního bodu vyplývá, že Bůh nepotřebuje žádnou pasivní potenci. Každý akt potenci přechází. Jelikož je Bůh čirý akt, nedává smysl, aby mu předcházela potence. Potence předchází pouze aktu, který je omezený. Čirý akt ale nelze ničím omezit a proto je přítomnost pasivní potence zbytečná³⁹.

Je tedy zřejmé, že Bůh mohl stvořit svět bez pasivní potence. Jelikož je prvotní materie pouze zúženým pojem pasivní potence, je zřejmé, že Bůh nepotřeboval ani prvotní materii. Po tomto zjištění je jasné, že Bůh je

³⁷ musíme si uvědomit, že myšlenka světa s počátkem není vůbec samozřejmá. Mnoho kultur žije s představou věčného světa.

³⁸ KT 70

³⁹ KT 69

neomezeným tvůrce všeho. Tomáš dále upozorňuje na problém, který by mohl vést k dalšímu nedorozumění.

Bůh může tvořit bez prvotní materie. Ale otázkou zůstává, zda také mohl stvořit prvotní materii. První materie je dokonalá trpnost. Bůh zajisté může stvořit jakoukoli substanci, ale prvotní materie není v žádném případě substance. Pokud by ale nebylo možné prvotní materii stvořit, pak by musela existovat od počátku a problém by se vrátil do původního bodu. Tomáš odpovídá, že původce všech jsoucenc, je zároveň původcem všeho, co nutně náleží k jejich bytí. Tedy je i tvůrcem prvotní materie, která je trpnou podmínkou jejich bytí, i když sama bytím není.

Vše co je zde uvedeno dokazuje, že Bůh je tvůrcem všeho a že je nezávislý na pasivní potenci. Opačné tvrzení by bylo opravdovou herezí. Na druhou stranu zde není uvedeno, jak dlouho pasivní potence, resp. prvotní materie trvá. Z daného rozboru tedy nevyplývá nic, co by vylučovalo věčný svět. Je zde pouze dokázáno, že prvotní materie je stvořená Bohem

Dříve, ale bude dobré objasnit kratičkou větou „Bůh však mohl stvořit anděla (myšleno bez materie) a mohl také učinit, aby anděl byl, protože ho stvořil a on byl stvořen“. Výše jsme uvedli, že anděl není obyčejnou substancí a jeho místo při stvoření je výjimečné. Abychom pochopili závislost veškerého stvoření na Bohu, musíme se andělu jako velmi specifické substanci chvíli věnovat.

4.2.3.3 Separovaná substance

Anděl není svou podstatou závislý na látce. Jak jsme řekli, veškeré substance předpokládají látku. Anděl ale svou podstatou látku nepředpokládá, jak jsme uvedli výše. Anděl jako nesmrtelná bytost v sobě nemá princip vzniku a zániku, kterým je právě látka.

Přesto ale anděl není čistou formou. O čisté formě je možné hovořit pouze tam, kde je daná forma naprosto neomezená látkou. Proto čistou formou Tomáš rozumí pouze Boha. Pokud ale anděl není čirou formou, která by vyloučila každou potenci, pak musí být v andělovi přítomna potence jiným způsobem.

Doposud jsme poznali dva vztahy termínů, které definují bytí. Ten nejobecnější vztah vymezují termíny potence a aktu. Ten druhý je vymezen formou a látkou. Jelikož anděl není vymezen formou a látkou, je vymezen aktem a potenci. Z tohoto obecného vymezení, ale není patrné, jeho závislost na čirém aktu. Tomáš zvolil pro popis andělské existence třetí rozlišování potence a aktu, použil termíny esence a existence.

Esence je jednoduše řečeno definicí jsoucná, která přesně vymezuje, čím daná věc je. Definováno ale může být jakékoli jsoucné. Proto je každé jsoucné aktualizováno existencí. Samotná esence bez existence zůstává pouhou definicí a vytváří tzv. pomyslné jsoucné. Sem můžeme řadit fantastické bytosti jako je kupříkladu jednorožec, nebo matematické definice. Nicméně i pomyslná jsoucná svým způsobem existují, i když pouze v myslí. Esence se vztahuje k existenci stejným způsobem, jako se akt vztahuje k potenci. Esence je dokonalé vymezení věci. Přesto má každá věc své nedostatky, které jí chybí k dokonalosti. Člověk může být chytřejší. Esence věci není v její existenci naplněna zcela. V každé věci je proto i potence ke změnám.

Zmínili jsme, že existují pomyslná jsoucná, ve kterých je přítomna pouze esence. Anděl ale není považován za pomyslné jsoucné. Proto k jeho esenci přistupuje i existence. Anděl je jako jsoucné vymezen a není nutné používat termíny látky a formy. Takové řešení zároveň i vysvětluje jeho závislost na Bohu.

Autor neslučuje esenci a existenci do jednoho principu. Existence oživuje věc jako zvnějšku. Pomocí tohoto modelu je možné vyjádřit, že veškerá jsoucná jsou závislá na principu, který k nim sice přistupuje, ale není zcela jejich. Každé jsoucné je závislé na existenci. Každé jsoucné ne této existenci participuje.

Pouze v Bohu jako v naprosto dokonalém esence a existence splývá v jedno. Pokud by byla esence od existence odlišná, existovala by v Bohu opět potence. Proto můžeme o Bohu také mluvit jako o čiré existenci a nedopustíme se tím omylu, který by sebou neslo tvrzení, že Bůh je čirá potence. V prvním případě tvrdíme totéž, jako když říkáme, že Bůh je čirá esence, ve druhém případě jsme nejdokonalejší jsoucné převedli na pouhou pasivní potenci.

Právě proto, že Bůh je absolutní a neomezenou existencí jsou na něm všechna jsoucná závislá. Model esence a existence v sobě zároveň zahrnuje model participia, který vyjadřuje, jak jsou veškerá jsoucná závislá na příčině své existence.

4.2.3.4 Stvořitelská moc andělů

Výše jsme uvedli, že pouze Bůh může stvořit, že ze své síly toho nemůže být, žádný jiný tvor schopný. Ale zůstala jedna otázka, která trápila hodně lidí. Mohli se andělé nějak podílet na stvoření. Přesněji řečeno mohli také něco stvořit. Pokud bychom řekli, že anděl je schopný něco stvořit sám ze sebe, pak by se jednalo o blud. V takovém případě by musel být anděl rovný Bohu. Ale jinou otázkou je, zda Bůh nemohl delegovat tvůrčí moc také na jiné bytosti.

Na první pohled se nejedná o myšlenku závadnou. Boží suverenita zůstává zachována a stvořitel pouze propůjčil jistý druh své nekonečné moci svým tvorům. Problém ale nastane, pokud si uvědomíme omezenost všech stvořených tvorů. K tvůrčímu aktu je zapotřebí nekonečná moc. Protože tvůrce musí mít tím větší sílu, čím větší je vzdálenost aktu od potence. V případě stvoření je ale vzdálenost potence od aktu nekonečná. Tomu odpovídá i naprosto neomezená tvůrčí moc. Ale žádné omezené jsoucno není schopné pojmut nekonečnou moc. Žádné jsoucno není schopno pojmut větší moc, než k jaké je koncipované. Aby ji pojalo, muselo by se změnit v jiné jsoucno. Člověk nedokáže energií svého těla zapálit strom, taková moc přísluší blesku. Můžeme také říci, že omezené jsoucno, nemůže být nositelem nekonečného akcidentu.

Bůh tedy nemůže delegovat moc stvořit na jiná jsoucna⁴⁰. V této myšlence se skrývá rozpor, že by jsoucno muselo tvořit větší silou, než jaké je ze své přirozenosti schopné. Toto zjištění platí i o všech nemateriálních substancích. Ani anděl tedy není schopný stvořitelského činu, i když jeho přítomnost u samého počátku stvoření může k tomuto závěru svádět.

4.3 Rozpornost

Po problému pasivní potence se Tomáš věnuje druhému bodu, který může vyloučit věčnost světa. Je jím rozpornost.

Tento oddíl si můžeme rozdělit na tři části

1. co je to rozpornost
2. může Bůh činit rozporné věci
3. je samotná myšlenka věčného světa rozporná

Tomáš se dále věnuje úvaze, že svět nemůže být věčný, protože je v této skutečnosti rozpor. Vymezením pojmu rozpornosti se musíme zabývat podrobně, protože se jedná o jednu z klíčových myšlenek svatého Tomáše. Rozpornost patří k jeho nejsilnějším nástrojům při hledání pravdy. Rozpornost je vztah mezi dvěma soudy, nebo dvěma stavy, kde jeden vylučuje druhý. Vyhodnocení vztahu mezi dvěma stavy je možné na dvou rovinách, které jsou spolu úzce provázané.

Mluvíme o rovině ontologické a logické. Naše problematika o trvání světa patří jednoznačně do roviny ontologické, ale její pochopení předpokládá pochopení pojmu rozpornosti v logice, protože logická řešení jsou mimo jiné

⁴⁰ KT 70

předpokladem pochopení Tomášova myšlení. Sám Tomáš na počátku úvahy podotýká, že pokud svět nemohl být učiněn od věčnosti z důvodu rozpornosti, je to podobné jako kdyby platilo zároveň tvrzení i jeho negace⁴¹.

Pominutí roviny logické by bylo vážným narušením myšlení našeho autora. V našem případě je řešení na ontologické rovině rozvinutím roviny logické. Vyloučení nějaké jsoucna již na logické rovině, znamená jeho zneplatnění i na ontologické. Protože na logické úrovni je zneplatněno již jsoucno pomyslné. Není nutné se poté věnovat tomu, zda se takové jsoucno může změnit ve jsoucno reálné.

4.3.1 Logická rovina

Zamysleme se tedy nad problémem rozpornosti nejprve optikou aristotelské logiky. Ta byla v době vzniku spisu určujícím logickým systémem, kterým je nutné poměřovat i Tomášovo dílo, protože je i Tomášovým dokazovacím nástrojem. Tím se nijak nevyjadřujeme ke kvalitám jiných logických systémů. Je nutné prozkoumat, zda je skutečná rozpornost mezi tvrzeními „svět je věčný“ a „svět není věčný“.

Nejdříve je zapotřebí objasnit pojem soudu. Soud je tvrzení, které se o něčem vypovídá a tomu něčemu přiřazuje nějakou vlastnost. To něco se nazývá předmět, o kterém je vypovídáno a predikátem se nazývá to, co je předmětu přiřazeno. U soudu veverka je černá, je veverka subjektem (S) a černá barva predikátem (P). Typem soud je i tvrzení „svět (S) je věčný (P)“.

Soudy je možné rozdělit podle několika hledisek

1. Soudy kvalitativní
 - 1.1. Kladné – předmět je subjektu připisován (svět je věčný)
 - 1.2. Záporné – předmět je subjektu odňat (svět není věčný)
2. Soudy kvantitativní
 - 2.1. Obecné – předmět se vztahuje na všechny členy skupiny (všechny veverkys jsou černé)
 - 2.2. Částečné – předmět se vztahuje pouze na některé členy souboru (některé veverkys jsou černé)
 - 2.3. Individuální – předmět se vztahuje pouze na jeden člen souboru (veverka je černá)

Mezi soudy vznikají určité vztahy, které určují pravdivostní hodnotu mezi soudy. Uvedeme si jednotlivé vztahy na příkladu s výše zmíněnými veverkami.

⁴¹ DeT s. 65

- 1.) Kontrárnost – jedná se o vztah mezi obecnými soudy, kdy je maximálně jeden pravdivý, mohou být tedy oba nepravdivé. *Všechny veverky jsou černé. XX Žádná veverka není černá.*
- 2.) Kontradikce – jedná se o vztah mezi soudy, kdy je právě jeden pravdivý a právě jeden nepravdivý. Všechny veverky jsou černé. Je veverka, která není černá. Druhou možností je vztah. *Žádná veverka není černá. XX Je veverka, která je černá.*
- 3.) Subkontrárnost – je to vztah mezi dvěma individuálními soudy, z nichž je alespoň jeden pravdivý. *Je veverka, která je černá. XX Není veverka, která je černá.*
- 4.) Subalterace – je to vztah mezi soudem obecným a individuálním, kdy individuální soud, je pravdivý tehdy, když je pravdivý soud obecný. *Všechny veverky jsou černé. ⇒ Je veverka, která je černá.*

Jediný vztah, který zaručí, že pouze jeden z výroků je pravdivý, protože druhý je nepravdivý, je vztah kontradiktorní. V našem příkladu je prezentován soudy (*Žádná veverka není černá. XX Některé veverky jsou černé*) a (*Každá veverka je černá. XX Některé veverky jsou černé*). Protože pravdivost jednoho soudu vylučuje pravdivost druhého soudu, jedná se o dokonalý rozpor.

Zmíněné schéma ale platí pro výroky obecné a částečné. My ale musíme vyhodnotit soudy (*Svět je věčný*) a (*Svět není věčný*), tedy dva soudy individuální. Pokud chceme dokázat jejich rozpornost, je nutné ověřit, zda i zde může vzniknout kontradiktorní neboli rozporný vztah.

Porovnejme tedy dva individuální soudy (*veverka je černá*) a (*veverka není černá*). Soudy kvantitativní zde zkolabovaly do jednoho. Pokud existuje pouze individuální soud, nemá cenu uvažovat o vztazích subalterace a subkontrárnosti, protože rozdíl mezi soudy obecnými a částečnými zanikl.

Zbývá vyřešit problém, zda se mezi individuálními soudy nyní platí vztah kontradikce nebo kontrárnosti. Připomeňme si jejich charakteristiky. Při kontrárnosti je jeden soud pravdivý, zatímco druhý je nepravdivý, ale zároveň platí, že oba soudy mohou být nepravdivé. Pokud by mezi dvěma individuálními soudy platil vztah kontrárnosti, pak by nešel jeden soud bezpečně vyloučit druhým.

Ale může platit vztah kontrárnosti mezi dvěma individuálními soudy? Vezměme si soud „*Sokrates sedí*“. Jedná se o typický kladný soud, kdy je

jednomu subjektu připsán jeden predikát. Druhý, záporný soud zní „*Sokrates nesedí*“. U individuálního soudu třetí možnost není⁴².

Stejný rozpor je pak mezi soudy „Svět je věčný“ a „Svět není věčný“, potažmo mezi soudy „Bůh může stvořit věčný svět“ a „Bůh nemůže stvořit věčný svět“. Toto je logické řešení. Dva dokonale opačné soudy nemohou platit naráz a zároveň neexistuje třetí soud, který by byl možný.

4.3.2 Ontologie

Soudy „existence věčného světa je možná“ a „existence věčného světa není možná“ jsou skutečně rozporné ve stejném smyslu jako soudy „student je chytrý“ a „student není chytrý“, ve všech těchto případech věci jednu vlastnost zároveň připadáme a odebíráme.

Nyní zbývá prozkoumat, zda existence věčného světa je skutečně rozporná a jaký je vztah této existence k Bohu. Začneme nejdříve problémem, co by znamenal fakt, že věčný svět je rozporný pro jeho vztah k Bohu. Výše jsme uvedli, že Bůh je naprosto všemohoucí, že je neomezený ve svém konání. Hledali jsme poměr mezi jeho stvořitelským aktem a jeho mocí učinit věčný svět. Došli jsme k závěru, že Bůh není ve své moci nijak omezený a jistě je také schopen stvořit také věčný svět.

Může se zdát udivující, že se Tomáš opět vrací k problému, který se zdá být již vyřešený. Ve skutečnosti tomu ale tak není. Na počátku spisu jsme došli k závěru, že je skutečně Bůh všemohoucí a nelze jeho tvůrčí činnosti klást žádná omezení. Ale nyní se ocitáme trochu v jiné rovině. Bůh jako čistý akt je schopný vytvořit jakékoli jsoucnu. Na příkladu prvotní látky jsme viděli, že je schopný stvořit i veškeré nutné předpoklady pro vznik jsoucnu, ale všechna jsoucnu, o kterých jsme dosud uvažovali, byla reálná.

Reálná ve dvojím smyslu. Jako příklad jsoucnu jsme si uvedli koně. Poté jsme zmínili pomyslné jsoucnu jednorožce. Kůň může reálně existovat a jednorožec může existovat také, i když se nyní jedná pouze o jsoucnu pomyslné. Esence jednorožce je taková, že v sobě neobsahuje rozpor.

4.4 Boží všemohoucnost a rozporné věci

Nyní se budeme zabývat druhým bodem. Budeme hledat vztah boží všemohoucnosti k rozporným věcem. Myšlenka, že Bůh může učinit vše, zde naráží na velký problém. Rozporné jsoucnu je totiž ničím. Otázka na sebe nyní bere formu, zda Bůh může udělat nic, aby to bylo něco. Tomáš v TS 25 upozorňuje, že proti existenci jsoucnu je pouze nejsoucnu⁴³.

⁴² ST I 14, 15 I q. 14 a. 15 ad 3t

⁴³ ST I q. 25 a. 3 co.

Můžeme si to ukázat na známém příkladu s bílou barvou. Ani Bůh nemůže vytvořit jsoucno, které bude zároveň a zároveň bílé nebude⁴⁴. Stejně jako je nemožné, aby byla bytost živá a neživá zároveň. Častým otázkou spjatou s Boží všemohoucností bylo, zda Bůh může učinit, aby to co nebylo bylo. Tedy změnit již minulé skutečnosti.

Tomáš říká, že se jedná o stejný rozpor. Výše jsme si uvedly, že soudy „Sókrates sedí“ a „Sókrates nesedí“ jsou rozporné. Stejně tak jsou rozporné soudy „Sókrates seděl“ a „Sókrates neseděl“⁴⁵. Další rozporností vzniká v případě, že přísudek odporuje předmětu. Jako příklad uvádí, že „člověk je osel“.

Zde je dobré upozornit na jeden problém. Výše jsme zmínili příklad s jednorožcem. Jednorožec může existovat jako jednorožec. To znamená jako samostatný druh. V něm pak dál můžeme třeba rozlišovat jednorožce s černými a zlatými rohy. Ale pokud bychom jednorožce pojali jako koně s rohem, pak je jeho existence nemožná, protože roh nepatří do substanciálního vymezení koně.

Podobně je tomu se soudem, člověk je kůň. V jedné substanci nemůže existovat substance člověka a koně zároveň, takovou substanci skutečně Bůh vytvořit nemůže. To však neznamená, že by Bůh nemohl vytvořit kentaura, jako samostatného jedince.

Jedna z námitek proti Boží všemohoucnosti se týká zla. Námitka má tuto podobu. Pokud je Bůh všemohoucí, pak by měl být schopen i hříchu. Na to je odpověď jednoduchá. Hřích je nevykonání dobrého skutku. Ale je proti Boží všemohoucnosti něco nevykonat, co by mělo být vykonáno. Touto neschopností by byla jeho všemohoucnost skutečně omezena. Ale protože je bůh dokonalý jsou dokonalé i všechny jeho činy a proto se nemůže dopustit hříšného činu, který má základ v neúplném konání.

Nyní jsme si představili Tomášův názor na nemožnou existenci rozporných věcí, které nemůže zapříčinit ani Bůh. Toto zjištění je velmi důležité. Pokud by byl bůh schopný učinit i rozporné věci, část spisu, kde se Tomáš věnuje otázce, zda je věčný svět rozporný, by nedávala smysl. Pokud by byl věčný svět rozporný, stejně by to nic nevypovídalo o jeho možné existenci, protože by i tak mohl existovat.

⁴⁴ u problému barev je někdy čtenář sváděn ke „kompromisu“. V našem případě je kompromisní šedá barva. Šedá barva je namíchaná s bílé a černé. Ale to není podstatné. Rozhodující je, že šedá barva není bílá barva.

⁴⁵ ST I q. 25 a. 4 co.

Ale Tomáš předpokládá neexistenci rozporných věcí a proto zkoumá i otázku rozpornosti věčného světa. Pokud je totiž jeho existence rozporná, pak skutečně nemůže existovat.

4.5 Otázka rozporného světa

Autor uvádí dva důvody, proč by byla existence věčného světa rozporná.

1. působící příčina musí časově předcházet účinek,
2. nebytí musí časově předcházet bytí. Proto říkáme, že to, co bylo Bohem stvořeno, bylo stvořeno z ničeho.

4.5.1 Co je příčina

Nejdříve je nutné definovat několik pojmů. Příčina je pozitivní princip, z něhož něco reálně pochází jako na něm závislé v bytí⁴⁶. To co pochází z příčiny, se nazývá účinek. Účinek závisí v bytí na příčině buď co do času, nebo alespoň co do přirozenosti. Vzájemná následnost příčin a účinků se nazývá kauzalita. Tyto definice by se daly shrnout do věty, že souvislá následnost příčin a účinků se nazývá kauzalita. Přitom dvojice účinek – příčina je simultánní, příčina je vždy zároveň účinkem.

V Tomášově díle najdeme čtyři druhy příčin:

1. materiální příčina (to, z čeho něco vzniká)
2. formální příčina (forma a vzor)
3. účinná příčina (to co je původcem změny nebo neklidu)
4. účelová příčina (to, k čemu něco směřuje)

Každá věc má více příčin. Dané příčiny jsou pouze jiné stránky reality daného jsoucna. Tuto myšlenku můžeme prezentovat na tradičním příkladu sochy. Materiální příčinou je kámen, formální příčinou je myšlenka sochaře, účinnou příčinou je jeho práce a hotová socha je účelová příčina. Pro náš výklad budeme potřebovat hlavně účinnou příčinu.

4.5.2 Působící (účinná) příčina a účinek

Máme zde předpoklad, že účinná příčina musí časově předcházet svůj účinek. Takový předpoklad odpovídá našim zkušenost i našemu zvykovému myšlení. Pokud nyní něco existuje, tak to předtím muselo být něčím způsobeno. Nemusí se jednat pouze o jednu předchozí příčinu, spíše se jedná o velké množství předchozích příčin, které způsobí aktuální událost. Jako jednoduchý a zároveň zjednodušený příklad můžeme koule na kulečnickém stole. Platí, že aby se určitá koule pohnula, musí na ní předchozí koule přenést

⁴⁶ Gredth §661 s.423

část své energie. Pokud se zaměříme pouze na příklady tohoto druhu, budeme považovat časové předcházení účinné příčiny svému účinku za naprosto samozřejmé.

Existuje ale mnoho příkladů kdy působící příčina a její účinek existují současně. Pokud budu tlačit nákupní vozík, tak je tento vozík zároveň tlačěn y tlačeny⁴⁷. Bohužel pro nás nakupující je tento příklad tím dokonalejší, čím je nákupní košík těžší. Zde je účinná příčina současná se svým účinkem. Stejně jako když oheň hřeje.

Ještě dokonalejší příklad uvádí náš autor při vzniku věci. Pokud nějaká věc vznikne, tak současně s věcí vznikají i její vlastnosti. Oheň ihned hřeje, každé těleso má od počátku svou gravitaci. Gravitace k němu není přidána až později.

Na druhou stranu souběžné příčiny neruší časovou následnost a následnost dějů můžeme sledovat vždy. Než začneme tlačit vozík, musíme přenést sílu od nohou k rukám, abychom s ním pohnuly. Myslím, že daná námitka ve skutečnosti nepojednává o předcházení účinné příčiny jejímu účinku, ale o časové následnosti.

U Boha je ale naše problematika naprosto jasná. Bůh jako dokonalá účinná příčina nemůže předcházet svým účinkům. Boží působení je vždy okamžité. Nedokonalá příčina nemusí svůj účinek způsobit ihned, ale Bůh je dokonalou příčinou, proto jako účinná příčina své účinky nepředchází⁴⁸. Nejpádnejším důkazem je neustálá participace všech tvorů na Boží existenci. Bůh je tedy ze své podstaty příčinou okamžitou. Bůh není vázán časovou následností a není vázán ani následností materiální a formální příčiny. Protože jako dokonalý může vytvářet jsoucna bez

4.5.3 Vyhodnocení

Z daných předpokladů lze vyvodit tento závěr. Pokud je Bůh příčinou okamžitou, která působí neustále a bez prodlevy veškeré bytí na světě, pak z toho nelze jednoznačně vyvodit skutečnost, že svět má počátek. Tento závěr by platil, pokud by byl Bůh příčinou působící pouze v čase. V takovém případě by skutečně musel svět předcházet. Jako okamžitá příčina může být se věčným světem souvěčný. Svět na něm bude plně závislý, jako na příčině, která okamžitě sdílí existenci. Tento vztah může trvat od věčnosti. Na druhou stranu z toho není možné vyvodit, že svět s Bohem spoluexistuje věčně.

⁴⁷ Machula, T: Filosofie přírody str. 103

⁴⁸ může ale ve své moudrosti odložit vykonání svého rozhodnutí

4.5.4 Nebytí musí časově předcházet bytí

Pokud je pravdivá teze, že bytí musí časově následovat nebytí, pak musí platit, že svět má počátek. Po nebytí musí nastat počátek světa. Křesťanské učení mluví jasně, že stvoření povstalo z ničeho. Pro Tomáše je ale důležitá rozumová prokazatelnost této teze. Můžeme tedy naši úvahu rozdělit do dvou kapitol:

1. Tomášova argumentace ve prospěch světa existujícího po nebytí
2. Tomášova bezrozporná alternativa k této argumentaci

4.5.4.1 Svět existuje po nebytí

Následnost svět existuje po nebytí, v sobě skrývá několik problémů. Nejdříve je nutné objasnit, co tento výrok znamená. Výrok zní možná trochu záhadně, ale znamená pouze jedno, každá věc má svůj počátek. Její počátek je termín její existence. Před vznikem termínu nebyla, po jeho definici je. Tomáš uvádí svůj klasický příklad. Existence člověka byla předcházena existencí nečlověka. Nečlověk není žádným jsoucnem, je to pouhé vyjádření neexistence konkrétního člověka. Podobným způsobem vzniká bílé z ne-bílého. Zde se nejedná o změnu substance, ale o změnu akcidentu. Tak se kupříkladu hnědý plot stává bílým. V tomto případě je hnědá a ne-bílá tou samou barvou. Stejným způsobem vychází z nejsoucna i celek tvorstva.

Výrok, že něco je stvořeno z nejsoucna sebou nese další problém. Předložka „z“ vždy odkazuje na něco předcházejícího. Jsoucno vždy vychází z jiného jsoucna, účinek vždy vychází z nějaké příčiny. Zde jde o nepřirozené vycházení „z“ ničeho. Předložka „z“ zde nepopisuje následnost časovou, ale popisuje přirozené pořadí, můžeme říci, že popisuje následnost logickou.

Z toho vyplývá problém, jak přesvědčivě popsat následnost, na jejímž počátku neexistuje příčina, ale poté existuje účinek. V klasické fyzice se jedná o nemožnou věc. Přesto Tomáš přichází s řešením. Řešení tohoto problému nestaví na příčině účinné, nebo materiální, ale na příčině účelové. Již existující věc je výsledkem účelové příčiny. Druh a hodnota změny nejsou tedy dány počátečním bodem změny, tedy silou účinku, ale cílem změny. Hodnota práce se neurčuje počáteční surovinou, ale vykonanou prací. Cena korunovačních klenotů nespočívá v množství použitého materiálu (materiální příčina), ale v samotných korunovačních klenotech.

Touto argumentací čelí náš autor námitce, že čím je konečná věc kvalitnější, tím lepší potřebuje počáteční termíny (v našem případě zlato, myšlenku a umělece). Je přirozené, že kvalitní jsoucno, vychází z jiného kvalitního jsoucna.

Z nicoty nemůže vzniknout nic kvalitního. Kvalita výchozího jsoucna ale není jedinou hodnotou, která ovlivňuje výsledné jsoucno. Další hodnotou je vlastní změna.

Dokonalejší změna je spolupůvodcem dokonalejší substance. Často kompenzuje nekvalitní substanci na počátku. I z méně kvalitního mramoru se dá udělat velmi kvalitní socha, jak jasně dokázal Michelangelo při vytvoření Davida. Čím je změna dokonalejší, tím méně kvalitní jsoucno na svém počátku potřebuje. Bůh je změnou nejdokonalejší. Pro Boha není nemožné, aby vytvořil celé jsoucno bez přecházející jsoucna. Tedy aby vytvořil svět z ničeho.

Z hlediska víry tvrzení, že svět existuje po nebytí, v sobě neobsahuje žádný rozpor. Mocí neomezená změna nepotřebuje k výsledku, žádnou počáteční hodnotu. A o tom, že je Bůh všemohoucí, jsme se zmiňovali výše. Je třeba dodat, že změna při stvoření není skutečnou změnou, právě proto, že postrádá počáteční termín. Tomáš říká, že „jde spíše o vztah stvořené věci, závislé ve svém bytí na Stvořiteli, k jejímu předchozímu nebytí“⁴⁹. Stvoření je změnou pouze na základě podobnosti.

4.5.4.2 Alternativní výklad slova stvoření

Výše uvedený výklad se týká klasického pojetí stvoření, kde bytí světa následuje po nebytí. Tomáš prokázal jeho rozumovou bezrozpornost v rámci víry. Tento závěr je vzhledem k cíli spisu nedostačující. Ve spisu jde o analýzu rozumových důkazů, které se pokoušejí prokázat časový počátek světa.

Prokázání bezrozpornosti stvoření po nicotě, neznamená samozřejmou rozpornost tvrzení, že svět existuje souvěčný s Bohem. V Kompendiu teologie Tomáš myšlenku souvěčného světa rázně odmítá⁵⁰. Jenomže v Kompendiu Tomáš vysvětluje katolickou víru a obhajuje její základní pravdy, nepouští se do subtilnějších diskuzí. Jak jsme mnohokrát zdůraznily, v našem případě zkouší sílu prokazatelnosti katolické nauky na poli rozumu.

Tomáš se nesnaží prokázat, že nějaká potence existuje od věčnosti souvěčně s Bohem. Tento postoj je mu cizí. Stvoření po nebytí považuje za správné. Snaží se nalézt řešení, které bude rozumem nevyvratitelné. Z toho důvodu hledá takové řešení, které by obsahovalo tvrzení věčného světa, ale zároveň nebylo v křiklavém rozporu s katolickou naukou. Jelikož Tomáš nemůže

⁴⁹ KT 99

⁵⁰ Nemusíme tvrdit, že materie existovala dříve než svět. Proto katolická víra neuznává nic souvěčného s Bohem a vyznává *Stvořitele a Tvůrce všeho viditelného a neviditelného*.

zpochybnit nauku o tom, že svět existuje po nebytí, hledá její další možnou interpretaci.

Tato interpretace je stěžejní myšlenkou celého díla a byla i velkým obohacením teologie. Tomáš zavedl nový výklad definice „Svět existuje po nebytí“. Přirozenou následnost nezpochybnil, ale zdůraznil jinou rovinu. V klasickém učení svět existuje po nebytí v rámci přirozenosti. Nebytí je jakýmsi počátečním termínem. Jak jsme již zmínili slovo „po“ vyjadřuje pouze následnost přirozenou a nikoli časovou. Tomáš přišel s novým vztahem. Stvoření je vztah, kdy veškeré věci závisejí na Bohu. Bez Boha nemají sklon k bytí, ale k nebytí. Slovo „na“ plní stejnou funkci jako slovo „po“ v minulém výkladu.

Stvoření je chápáno, jako stav věčného participování na Bohu. Pokud by participace nebyla, existovalo by pouze nebytí. Stvoření znamená, že svět je podmíněn Boží stvořitelkou milostí, která ho udržuje ve stavu existence. Jak jsme řekli výše, v žádném případě se nejedná o věčné bytí nějakého samostatného subjektu, nebo nějaké potence. Jedná se pouze o věčnou existenční závislost světa na svém stvořiteli.

Tento model není typicky křesťanský. Ale velmi špatně se vyvrací na rovině přirozené filosofie. Zároveň platí že, neobstojí před články víry⁵¹. Ale to již je oblast přirozené teologie.

4.6 Vyhodnocení

Jak jsme již několikrát zmínili, Tomášův postoj je přijímán s obecným nepochopením. Mnozí se snaží Tomáše jednoznačně zařadit do jednoho z táborů, ale to je velmi obtížné. Někteří zastávají stanovisko, že Tomáš skrytě patřil do skupiny, která hlásala tzv. dvojí pravdu. Její členové uznávali svou vírou zjevené pravdy, ale současně zastávaly i pravdy filosofické, které byly s vírou v rozporu, i když jak neustále zdůrazňovali pouze na poli filosofie. Do čela této skupiny je tradičně dosazován.

⁵¹ Akvinský T. Výklad vyznání víry. Praha. Krystal OP s. 27

4.7 Argumenty prokazují věčnost světa

Již jsme řekli, že Tomáš čelil argumentům obou stran. Ukažme si nyní dvě skupiny těchto argumentů. Pomocí prvních vyvrací nutnost věčného světa, ale druhá skupina argumentů mu slouží ke zpochybnění vědeckých (filosofických) argumentů, které prokazují jeho časový počátek.

Nyní uvedeme některé Tomášovy teze, které vyvracejí argumenty podporující věčnost světa.

4.7.1 Věčnost potence

O věčné potenci jsme již hovořili výše. Připomeňme si ale základní myšlenku argumentu. Vše co vzniká, existuje pouze proto, že to může být. Vše co kdy existovalo, existovalo pouze proto, že existovala příslušná potence k existenci věci. Toto pravidlo platí, platilo a bude platit pro všechna jsouca. Musí tedy také platit i pro celek světa.

Pokud celek světa začal existovat, musela jeho existenci předcházet příslušná materie. Materie, ale bez formy není ničím, teprve materie s příslušnou formou tvoří svět. Z toho lze vyvodit závěr, že svět existoval před světem, protože materie také svým způsobem existuje. Tento absurdní závěr je možné vyřešit věčností světa, protože při věčné existenci materie bude zároveň existovat i forma a k výše zmíněnému závěru nedojde.

Daný model ale nepočítá se Stvořitelem. Bůh vládne neomezenou mocí a jako jediný je schopný vytvářet věc z ničeho. V tomto pohledu je svět s počátkem možný nikoli díky pasivní potenci, která není potřebná, ale díky aktivní potenci Boží, která může stvořit kdykoli. Tomáš zde používá Boží stvořitelickou moc jako přirozený argument. Je to dáno nejen jeho vírou, ale také tím, že vlastnosti Boží stvořitelské moci, již ve svém díle prokázal⁵². Věčná materie, na kterou by byl existenčně vázán věčný svět, není tedy nutná a není ani nutný věčný svět.

4.7.2 Existence věčných jsoucen

I s problémem druhé námitky jsme se již setkali. Její myšlenka je jednoduchá. Ve světě existují věčná jsouca. Propriální vlastností věčných jsoucen je, že musí existovat vždy. V Tomášově době mezi věčná jsouca patřili andělé, ale i nebe a hvězdy. Pokud u věčného jsouca nelze předpokládat jeho neexistenci, musí být věčné a je tedy věčný i celek světa.

⁵² ST 45,1-2

Odpověď je i zde poměrně jednoduchá. Nelze popřít, že u věčných jsoucen je věčnost pevně daná a nemohou tedy zaniknout. Ale to neznamená, že existovala vždy. Anděl bude věčným bez ohledu na to, zda vždy existuje, nebo zda byl někdy stvořen. Řečeno mnohem jednodušeji, pokud byl nějaký anděl stvořen dnes ráno, pak je stejně věčný jako anděl, co existují od počátků věků.

Reflexe věčných jsoucen je v dnešní době značně problematičtější. Náš model vesmíru je velmi odlišný od modelu třináctého století. V našem vesmíru neexistuje nic, co by bylo možné považovat jednoznačně za věčné. Celý vesmír je dynamický a proměnlivý. Je přesným opakem vesmíru Tomášovi doby. To ale neznamená, že tento argument je neplatný, ale může se zdát neaktuální.

Jeho neaktuálnost platí ale pouze pro hmotný vesmír. Věčné duchovní substance podle naší víry stále existují proto v rámci křesťanství, má tento argument stále svou platnost. Celý argument můžeme shrnout do jedné věty. Jeli něco věčné, ještě to nemusí být od věčnosti. Bohužel platí, že na rozdíl od předchozího důkazu, lze tento důkaz použít pouze v rámci křesťanství.

4.7.3 Věčná materie

Další argument je velmi poplatný době a velmi podobný předchozímu. Argument je postaven na Aristotelově učení, že ani materie ani nebe nemají počátek své existence. Proto svět nezačal existovat a je věčný.

Argument je velmi slabý. Dá se zpochybnit tím, že i materie i nebe začali existovat jiným způsobem. Křesťanské učení tvrdí, že materie i nebe jsou stvořené. V tom případě nemusí existovat od věčnosti.

4.7.4 Předcházející existence prázdnoty

Velmi zajímavou je teorie, která se snaží prokázat věčnost světa existencí prázdnoty. Základní myšlenka je jednoduchá. Pokud svět začal existovat, muselo být na jeho místě předtím prázdno. Prostor kde nic není, ten byl poté vyplněn světem. Protože je existence prázdna nemožná⁵³, musí svět existovat od věčnosti.

Protiargument je jednoduchý. Prázdno můžeme chápat i jako prostor, který je možné vyplnit tělesem. Potom bychom prázdno mohli chápat jako jakýsi potenciální prostor. Samotné prázdno totiž neexistuje⁵⁴. Prostor je vymezen

⁵³ Fyz IV. 6-9, str. 97 - 4108

⁵⁴ „Z toho tedy, co jsme řekli, je zřejmé, že prázdno není ani odděleně ať naprosto, ať v tom, co je řídké, ale že není ani v možnosti, nechce-li kdo vůbec nazývat prázdno příčinou pohybu v prostoru. Fyz IV. 9 217 b str. 108

tělesy a teprve, když si je odmyslíme, vzniká pojem prázdnoty. Mohli bychom říci, že prázdnota je prostor, který není.

Tomášova poznámka, že prázdno je možné vyplnit tělesem, je pravděpodobně reakcí na Aristotela, kdy polemizuje s argumentem, že prázdno je nutné pro pohyb těles. Podle Aristotela nepotřebuje těleso ke svému pohybu prázdno, ale samo zaujímá místo jiných těles. V každém případě prázdno podle Aristotela neexistuje.

Stvoření ale vyvrací i tento argument. Před počátkem času nebylo ani místo ani prostor. Stvoření neprobíhá ani v čase, ani v prostoru. O prázdnu je možné uvažovat ve stejném smyslu, jako že byl svět učiněn po „ničem“. V tomto kontextu by bylo možné říct, že svět byl učiněn na „místě“ prázdna.

4.7.5 Věčné pohybování

Teze vychází z faktu, že vše se pohybuje. Každý pohyb je způsoben jiným pohybem, kterému předchází jiný pohyb. Z této zkušenosti je nutné odvodit, že pohyb existuje od věčnosti a pokud existuje od věčnosti pohyb, existuje od věčnosti i svět.

Tento argument byl hojně používán pro svou sílu. Vychází již od Aristotela. Pokud pozorujeme svět kolem sebe, je její pravdivost nezpochybnitelná. Abych napsal jediné písmeno na klávesnici, pak stisknutí prstu předchází celá řada pohybů, které ho vyvolají, a tomuto pohybu zase musela předcházet řada jiných pohybů, aby byl pohyb prstu vůbec možný. Na základě této zkušenosti je opravdu nutné, připustit nekonečnou řadu pohybujících, protože nic nenasvědčuje tomu, že by byla někdy situace jiná.

Tomáš uvádí toto řešení. Je pravda, že se vše pohybuje. To automaticky neznamená, že je takovýto pohyb od věčnosti. Jedině první hybatel je od věčnosti, protože je sám neměnný, jak jsme uvedly výše. Není ale nutné, aby první pohybované jsoucno, bylo předtím pohybováno něčím jiným. Před vznikem prvního pohybovaného jsoucna nabylo nic. První pohybované jsoucno vzniká stvořením a ne změnou. První pohybované jsoucno je první stvořená věc. Každé věci přísluší nějaký pohyb, který má od jiného. Příčinou pohybu první věci, ale není aktivita jiné věci, ale sám stvořitel.

Pokud je svět stvořen, není nutné, aby byl věčný, protože společně se světem vzniká i pohyb v něm. Jinak by byl pohyb dříve než svět a to je nemožné.

4.7.6 Nezávislé trvání světa a Boha

Další argument srovnává staří světa a věčnost Boží. Svět může svět předcházet buď pouze svou přirozeností, nebo i svým trváním. Pokud Bůh předchází svět svou přirozeností, tak musí být stejně věčný, jako je Bůh, protože Boží přirozenost je věčná. V případě, že by Bůh předcházel svět i svým trváním, pak by čas existoval před světem a to je nemožné. Proto musí být svět věčný společně s Boží přirozeností.

Uvedená argumentace ale obsahuje opět milný předpoklad. Boží existence je myšlena, jako existence časová. Ale Bůh není vázán existencí na čas, jak jsme zmínili výše. Z tohoto důvodu nemůže svět časově předcházet. Slovo „před“ zde opět musí být chápáno podle své přirozenosti. Neznamená, že Bůh existoval tři hodiny před světem, ale že předcházel svět co do přirozenosti, jako jeho původce. Jako jeho Tvůrce, ale uvedl svět do existence stvořením, které není změnou, proto mu nemusel časově předcházet.

Pokud Bůh předcházel svět svou přirozeností tak není v žádném případě nutné, aby přirozenost světa byla stejně věčná jako přirozenost boží. Přirozenost světa začíná existovat právě tehdy, kdy to stanoví Bůh svou vůlí.

4.8 Odpovědi, které vyvracejí argumenty zastánců rozumové prokázání počátku světa

4.8.1 Počátek trvání všech věcí

Této problematiky jsme se již dotkly výše. Vše co existuje, musí mít počátek svého trvání. Celek světa je však jsoučno jako každé jiné, tak i svět musí mít počátek svého trvání.

Tento důkaz byl probrán výše. Vše co existuje, má počátek svého trvání. Věc ale nemusí existovat přímo v čase. Jejím počátku nemusí předcházet pohyb. Protože je Bůh dokonalou a tedy i dokonalou příčinou může svět uvádět do bytí okamžitě. Pro existenci světa není potřeba časová následnost z hlediska Boží moci. Bůh může stvořit svět od věčnosti, svým okamžitým a neomezeným rozhodnutím. Jak jsme zmínily výše, Bůh svět v pravém slova smyslu svět časově nepředchází.

Skutečnosti, že věčná spoluexistence Boha a světa je obtížně představitelná zde nehraje žádnou roli. Tomáš uvádí příklad, který zmiňuje svatý Augustin. Pokud bude stát noha od věčnosti v písku, pak je zřejmé, že i stopa je tam od věčnosti. To že není zřejmé, jak se tam noha ocitla, na skutečnosti nic nemění.

Pokud tedy existuje alespoň jedno jsoucno, jehož existence nepočíná změnou v čase, tak je věčný svět možný.

4.8.2 Věčnost materie

Námitka rozlišuje, zda byl svět stvořen z ničeho, nebo z něčeho. Možnost stvoření z něčeho ale vylučuje, protože v takovém případě by první materie nutně existovala před světem. To je podle klasických filosofů nemožné.

Tato hypotéza, ale nemůže obstát. Stvoření z ničeho lze chápat dvojitým způsobem. Buď klasickým způsobem, jako stvoření „po ničem“, nebo jako stvoření „ne z něčeho“. Tvrzení „ne z něčeho“ je mnohem širší. Může být interpretováno z pouhé nepotřebnosti nějaké materie. Nevypovídá nic o časové následnosti. V takovém případě je možné tvrdit, že svět není stvořen z něčeho, protože bez Boha je mu neexistence bližší než bytí. Bůh je zde příčinou světa, není ale nutný počátek světa.

4.8.3 Působení rozumu

K počátku světa vede i myšlenka, která představuje Boha jako myslitele tvořícího svět. Každý myslitel tvoří podle určitého plánu. Plánování je ale časový jev. Nejdříve se tvoří základ a poté se dál rozvíjí umělecké dílo. Stejně tak tomu bylo i při stvoření. V knize Genesis můžeme najít předobraz této skutečnosti.

Argument je sice elegantní, ale nebere v úvahu jednoduchost Boží, o které jsme se zmiňovali již výše. Výše zmíněný vztah platí pouze pro rozumové mohutnosti, jejichž rozhodování je jakoby složené. Vytváření jakéhokoli umění u nich samozřejmě probíhá v čase. Bůh se ale ze své podstaty rozhoduje okamžitě. Pokud by musel volit mezi různými, byla by v něm potence a to není možné. Pokud se ale Bůh rozhoduje okamžitě a okamžitě také koná pak je věčný svět možný a přitom je také možné stvoření. Námitka opět nemá dostatečnou průkaznost.

4.8.4 Omezení Boží dokonalosti

Jedná se o námitku velmi rafinovanou. Jelikož je Bůh dokonalý, je také věčný. Pokud by byl ale svět věčný, byl by ve své dokonalosti rovný Bohu a to není možné.

Na první pohled je námitka nevyvratitelná. Přesto ale existuje řešení. I pokud bude svět věčný, bude se stále jednat o věčnost účinných příčin, tedy o věčnost změny. Bůh je ale neměnný, jinak by nebyl dokonalý. Svět tedy může

být věčný. Věčnost světa naprosto neodpovídá dokonalé a neměnné věčnosti Boží. Ani tato námitka není dokonalá.

4.8.5 Nekonečný počet příčin

Další námitka patří mezi ty nejpřesvědčivější. Je geniální ve své jednoduchosti a naprosto odpovídá naší každodenní zkušenosti. Má tedy velkou psychologickou váhu. Pokud by existoval věčný svět, existoval by od jeho **počátku** nekonečný počet dní. Ale to by znamenalo, že dnešní den nemohl nikdy nastat, protože takové nekonečno nelze přejít. Pokud vesmír existuje několik miliard let, je jeho počátek sice vzdálený, ale je jasné, že nic nebrání tomu, aby se uskutečnilo dnešní svítání.

Námitka je ale špatně položena. Pokud určíme konkrétní den je to od něj k jinému dni vždy určitý počet dnů. Tomáš ale říká, že teze je založena na předpokladu, že mezi dvěma konci je nekonečný počet kroků, v našem případě dnů. „*Pokud by existoval věčný svět, existoval by od jeho počátku nekonečný počet dní.*“ Námitka totiž hovoří o počátku světa. Obsahuje zároveň i druhou mez a mezi dvěma mezemi je vždy konečný počet kroků v našem případě dnů. i druhá Tedy množství dnů musí být konečné.

I v případě, že by námitka druhou mez neobsahovala, nebyla by ještě nutně průkazná. Bůh není povinen stvořit slunce od počátku světa, a pokud slunce existuje omezenou dobu je omezené i počet dnů.

4.8.6 Nekonečný počet lidí a duší

Teorie o nekonečném počtu lidských duší byla v Tomášově době velmi oblíbená. Jestli svět existuje věčně, musí být i nekonečný počet lidských duší, protože na světě žil nekonečný počet lidí.

Tuto námitku zmiňuje Tomáš letmo i v našem spisu: „*Jsou ... zmíněny další argumenty proti možnosti věčného světa, kterých se dotkli a které řešili filosofové. Mezi nimi je nejobtížnější ten, který se týká nekonečného počtu duší.*“

Jako věřící lidé víme, že svět byl stvořen někdy na počátku času a že žilo pouze omezená množství lidí. Tedy i množství duší je konečné. Pokud by žil nekonečný počet lidí, bylo by i nekonečné množství duší. Tento argument ale nemůžeme považovat za rozumově průkazný, ale pouze rozumově přijatelný.

Odpůrci nemusí zastávat nesmrtelnost duše. Duše může jako oživující princip zanikat společně se smrtí člověka, stejně jako je tomu u duší rostlin a živočichů. Další častá teorie mluví o převtělování duší. V tomto případě by nebyl nutný nekonečný počet duší pro nekonečný počet lidí. To že je lidská duše nesmrtelná, je patrné pouze z víry. Proto je námitka nedostatečná.

Námítka má další slabinu, která ji falzifikuje již v základu. Věčná existence lidského rodu není vůbec nutná. Člověk mohl člověka stvořit v určitém okamžiku věčného času podle svého uvážení. Lidský rod, tedy může v nekonečném čase existovat pouze několik tisíc, nebo několik miliónů let. V takovém případě má daný argument nulovou hodnotu.

4.9 Nutně nevyřešitelný spor

Jakýkoli pokus o rozumové dokazování stvoření nebo věčnosti světa v sobě obsahuje metodickou chybu. Ocitáme se zde před podobným problémem, jako je kupříkladu tajemství křtu. Velmi zjednodušeně můžeme říci, že u křtu můžeme také prokázat spoustu věcí. Kupříkladu že voda očišťuje, že se po obřadu lidská mysl stává veselejší a otevřenější dobru a že příslušná formulace je uklidňující. Nic z toho ale není důkazem o svátostnosti křtu, vše se dá vysvětlit přirozenou psychologií.

Naše přirozené poznání je omezeno na materiální skutečnosti a z nich vyvozuje obecné závěry. Pokud se nové věci vždy vynořují z prvotní materie, nic nebrání pozornému člověku, že prvotní materie je věčná, protože jinak by nevznikaly věci. Stejně tak to funguje s oběhem hvězd, což byla častá námítka proti věčnému světu. Důkaz to není. Pokud je věčná prvotní látka, může být nekonečné i obíhání hvězd sluncí. Můžeme namítnout, že tyto myšlenky neřeší problém, zda může něco vzniknout bez počátku. Ale vžijme se do pozice vzdělaného platonika. Pokud mu položíme otázku, zda mu nepřipadá divné, že existuje něco bez počátku, tak ho tato otázka nemusí zaskočit. Jako odpověď bohatě stačí, zda nám nepřijde divné, že nic zplodilo něco. Nastala patová situace. Můžeme samozřejmě říci, že svět stvořil všemohoucí Bůh svou neomezenou mocí. Ale tím jsme vyznali víru a je možné, že náš platonik přijme Krista. Což je jistě nejlepší vyústění diskuse. Předložený nevyvratitelný argument není. Osobně si myslím, že ani nebude.

Bůh nám zjevuje nespočetná tajemství, ale zároveň jen ta, která můžeme pochopit. Není možné chápat věci mimo mohutnost intelektu.

5 Další úvahy nad Tomášovými myšlenkami

5.1 Několik postřehů o nekonečnu

Jedna z otázek, která nás pronásleduje celou dobu, se týká nekonečna. Jedním z hlavních argumentů proti věčnému světu je, že není možné nekonečno překročit, pokud se vůbec můžeme s nějakým druhem nekonečna setkat. Výše musel náš autor čelit námitce, kterou můžeme jednoduše zformulovat takto: „Pokud svět existuje věčně, pak od jeho počátku uplynul nekonečný počet kroků, což je nemožné, protože nekonečno nelze překročit“. Přitom krokem rozumíme jakoukoli jednotku (od skutečného kroku až k oběhu slunce). Vzpomeňme si, že náš učitel námitku vyřešil pouze díky její špatné konstrukci. Námitka totiž obsahuje dvě meze. První mez je počátek světa a druhá mez je dnešek. Mezi dvěma mezemi nekonečno existovat nemůže.

Tento problém si můžeme ukázat na příkladu cesty. Představme si, že na konci cesty stojí dva domy. Každý dům stojí na jednom konci cesty. Pokud je cesta mezi domy nekonečná, tak žádný poutník nedojde od jednoho domu k druhému. Jenže takto zadaný příklad nebude fungovat. Pokud stojí na každém konci cesty dům, tak cesta nekonečná být nemůže. Je totiž vymezená s obou stran a cokoli vymezeného nemůže být skutečným nekonečnem. Domy od sebe mohou být vzdáleny miliardy světelných let, ale přejít z jednoho domu do druhého je možné. To že to žádný člověk nemůže dokázat je nepodstatná věc, která pouze vypovídá o nedostatečném vybavení našeho organismu k takovéto cestě⁵⁵.

Mnohem obtížnější bude odpověď na otázku, zda lze dojít k domu, ke kterému vede cesta z nekonečna, jinými slovy odnikud. Pokud zaujme místo poutníka na cestě, musíme poctivě prohlásit, že to možné není, protože všechny cesty vedou odněkud, nebo někam, ale nikdy nikam.

Situace se může změnit, pokud se na situaci přestaneme dívat očima poutníka. Bůh dává existenci všemu, tedy i nekonečné cestě. Sama nekonečná cesta pro něj není omezením, protože je tvůrcem všeho a vše participuje na jeho bytí. Přitom Bůh jako naprosté nekonečno nemůže být omezen částečnou nekonečností délky cesty. Je schopný tuto cestu stvořit. Problém nastane tehdy,

⁵⁵ Tento fakt může být pro někoho zklamáním, ale já osobně ho považuji za velmi moudrý. Nikde není psáno, že bytosti ve zbytku Vesmíru jsou dobré. Při stavu naší techniky zastávám názor, že vysílat neustále nové signály o naší existenci do neznámého prostoru, je to samé, jako radostně pokřikovat v džungli plné neznámých dravců.

když bude s touto myšlenkou konfrontovat poutníka, který se právě chystá vyrazit na cestu.

Poutník v mezích přirozeného rozumu musí odmítnout cestu bez počátku. Pokud by se cesta skládala z dlaždiček, pak by byl počet dlaždiček nekonečný a takový počet neexistuje. Ale musíme si uvědomit, že se myšlení poutníka pohybuje ve zkratce. Ta zkratka se shrnout takto: “Nekonečný počet kostiček je nepředstavitelný, tedy je nemožný a proto cesta nemá počátek“. Přitom zkušenost poutníka je velmi omezená. Jediné co je schopen na základě vlastní zkušenosti odvodit, je nutný počátek každé cesty.

Odpovídá to situaci matematického bodu na úsečce a na přímce. Každý jednotlivý matematický se v obou případech nachází ve stejné zkušenostní situaci. Bodu na úsečce předcházejí další body. S výjimkou dvou jsou všechny ostatní body ve stejné situaci, stojí v dlouhé a nepřehledné řadě. Nikde není garance, že jejich úsečky mají počátek, to vědí pouze dva krajní body.

S předpokladem, že počátek úsečky se dá logicky odvodit, tady neuspějeme. Z pozice bodu takový důkaz možný není. Neuspějeme ani s poukazem na zkušenost, že vše někde začíná. Přímka, která se při své nekonečné délce skládá z nekonečného počtu bodů, je dostatečným zneplatněním tohoto předpokladu. Samotný bod tedy nemůže poznat celou délku své řady. To může učinit pouze pozorovatel, který se nachází mimo úsečku nebo přímku.

Nejlépe si to můžeme představit z pohledu bodů na kružnici. Jednotlivý bod opět nedokáže určit délku této křivky. Bod ve středu kruhu, ale již může změřit rozměry kružnice a její tvar, tedy přesně ty vlastnosti, které bod nikdy nepozná.

Můžeme si všimnout dalšího paradoxu, Zastánci nekonečného světa se často odvolávají na důkazy plynoucí pouze z víry. Uveďme si několik příkladů. Podle víry svět nemá konec. Lidská duše je nesmrtelná, andělé jsou také nesmrtelní, oba subjekty nemají dispozici k zániku, tedy mají dispozici k věčnému bytí. Pokud tedy existuje nekonečná cesta směrem od domu, jaký je přirozený důvod domnívat se, že nevede nekonečná cesta k domu. Boží zjevení nám sděluje, že cesta má počátek, dokonce počátek velmi zářivý, ale samotný lidský rozum to prokázat nemůže. Řada nekonečných východů slunce je představitelná stejně obtížně, jako řada nekonečných západů slunce.

Pokud výše zmíněný příklad není lehce pochopitelný, můžeme si čas představit jako šňůrku korálků⁵⁶. Pokud na nějakém korálku sedí kupříkladu

⁵⁶ Jedná se o podobenství a tak vypustíme nyní problém, že čas je svou povahou kontinuální a jeho základní jednotky se nepřidávají jedna k druhé, ale jedna z druhé vyplývají.

blecha, tak může pozorovat pouze své okolí. V případě, že je šňůrka hodně dlouhá, bude vidět pouze „nekonečnou“ řadu korálek oběma směry. To je naprosto stejná situace, jako když počítáme východy a západy slunce. Nelze z nich odvodit stáří světa. Ocitáme se znovu před problémem poznání.

Pokud si shrneme předchozí text, můžeme pouze konstatovat, že člověk není schopný rozlišení nekonečna. Nekonečno postrádá termíny a lidský rozum se dokáže naopak pohybovat pouze v rámci určitých termínů. K poznání nekonečného je potřeba neomezený rozum. Neomezený rozum má ale pouze Bůh. Tedy tajemství stvoření zná pouze Bůh a zjevil ho nám lidem. Snažit se o popsání stvoření pouhým rozumem je pýchou rozumu.

Nyní jsme se zabývali nekonečnem v rámci naší problematiky. Ale přitom se nám v textu potkávaly dvě roviny. Nekonečnost Boží a případná nekonečnost světa. Nekonečno tedy není jediné. Existuje několik druhů nekonečen.

Vymezení nekonečna je úzce svázáno s otázkou po rozměru vesmíru. Na velikost vesmíru se názory po celou existenci lidstva mění. Jedno je ale jisté, pokud nějaký prostor evokuje nekonečno, je to právě náš vesmír. Již jenom s pomyšlením ne mezihvězdný prostor mezi Sluncem a nejbližší hvězdou se člověku zatočí hlava. Přesto dávat vesmíru nálepku nekonečný je unáhlené.

Aristoteles si povšiml toho, že se vesmír skládá pouze z objektů, které mají omezený rozměr. Z toho vyvodil, že vesmír nemůže být nekonečný, protože nekonečno nikdy nevzniká jako součet konečného. Při sčítání se mohou termíny rozšiřovat, jako je tomu u kapaliny, když do ní přiléváme neustále další kapalinu, ale nemohou se sami od sebe prolomit. Součtem moří může vzniknout obrovský oceán, které se nesporně bude jevit jako nekonečný. Ale to neznamená, že neexistují břehy. Stejně tak je tomu s vesmírem.

Vraťme se k Aristotelovi. On přesto nekonečno připustil, přiznal prvotní látku tzv. potencionální nekonečno. Jinými slovy řekl, že z prvotní látky může potencionálně vzejít nekonečně mnoho různých jsoucen. To, že budou uskutečněna pouze některá, neznamená, že by místo nich nemohla existovat jiná.

Podívejme se nyní na základní druhy nekonečen⁵⁷.

- 1.) Nekonečné skrze nedostatek – jde o nekonečno, které postrádá hranice, i když by hranice mít mohlo

⁵⁷ Leo Elders; Filosofie přírody u sv. Tomáše Akvinského OIKOYMENH 2003 s.150

- 2.) Nekonečné skrze negaci konečného – toto nekonečno hranice mít nemůže, protože jeho substance není omezená (Bůh), nebo naopak není k hranici disponibilní (matematický bod)
- 3.) Potenciálně nekonečné - příkladem je první látka, nebo lidský rozum, který může potenciálně poznat vše
- 4.) Skutečně (aktuálně, reálně) nekonečné – věc, která je nekonečná, protože nemá žádné omezení, nebo věc, která je z určitého hlediska nekonečná, jako například určitá velikost nebo síla.

Pokud hovoříme o nekonečnosti světa, máme na mysli jeho nekonečnou velikost. Nekonečná velikost, ale naráží na problém nekonečné substance. Nekonečný akcident si vyžaduje nekonečnou substanci. Vesmír z toho to pohledu nekonečný být nemůže.

5.2 Trojice a stvoření

Po přečtení spisu *De eternitate mundi* je nutné zastavit se u dalšího problému. Náš autor nepoužil ve spise slovo Trojice. Přitom Trojice je samotným základem vlastního křesťanství. V odpovídající kapitole 46 Teologické sumy použije autor slovo Trojice pouze jednou⁵⁸. Spis tak může působit jako čistě filosofický traktát. Primárním problémem spisu je vztah stvoření – Stvořitel, ale nikoli vnitřní povaha Stvořitele, kterou by měl každý křesťanský traktát alespoň jednou zmínit.

Jak jsme zmínily, v našem spisu je přednostně řešena otázka počátku světa. Autor necítí potřebu blíže specifikovat první příčinu. Přesto je náš spis spíše teologického rázu, nezabývá se rozbohem nebo komentováním nějakého učení. Předpokládá u svých čtenářů katolickou víru i seznámení s učením o této víře. Proto chybějící zmínka o Trojici není metodickou chybou spisu. Spis se musí brát v širším kontextu Tomášova díla.

Také v ST 46 autor o Trojici téměř nehovoří. Slovo Trojice je tam zmíněno pouze jednou a to v souvislosti s postavením víry k problému věčného světa. Tomáš zastává názor, že časový počátek světa je stejně nedokazatelný článkem víry jako tajemství nejsvětější Trojice. Učení o Trojici je pro našeho autora mezníkem lidského poznání. U problému Trojice končí možnosti přirozené teologie a zůstává pouze teologie zjevená. Rozum již dál může pouze osvětlovat zjevená tajemství. Jeho důkazní možnosti jsou ale vyčerpány.

Pokud se podíváme na Tomášovu nauku o stvoření v širším kontextu, zjistíme, že by bylo nespravedlivé podezřívát ho z opominutí Trojiční problematiky. Učení o Trojici má v Teologické sumě své pevné místo a v žádném případě se nejedná o opominuté téma. Téma Trojice je řešeno bezprostředně před tématem stvoření a to jak v Teologické sumě, tak v Kompendiu teologie. Z tohoto umístění v celku Tomášovi nauky se dá vysledovat, že stvoření Tomáš zahrnuje do oblasti rozumem nedokazatelné víry.

Otázka vztahu Trojice ke stvoření je probírána v Teologické sumě. Jde o zde o problém jakým způsobem připsat jednotlivým Osobám podíl na stvoření. Na první pohled existují pouze dvě možnosti:

1. Na stvoření se podílí nerozlišeně celé Trojice
2. Na stvoření se podílí pouze nějaké osoby.

⁵⁸ST I q. 46 a. 2

5.3 Svět jako dílo Trojice

V Trojici můžeme jednoduše rozlišovat její esenci, která je všem Osobám společná a poté Osoby a jejich vztahy. Jak jsme řekli výše, stvoření je dílem celé Boží esence, která jako jediná dokáže učinit akt i potenci zároveň. Stvořitelská moc je společná všem osobám.

V Boží Trojici existují tři Božské Osoby. Je jisté, že stvoření je dílem celé Trojice, ale tato jistota ještě nedává odpověď na otázku, v jakou úlohu hrají jednotlivé Osoby ve stvořitelském aktu. Je jisté, že se na stvoření nerozlučně podílejí všechny. Osoby se ale liší svými vztahy, které jsou garantem jejich individuality, a jejich vztah ke stvoření může mít také různou podobu.

5.4 Osoby a stvoření

Božskou osobu nikdy nemůžeme chápat jako oddělenou od druhých, na druhou stranu ji musíme chápat jako skutečnou individualitu. Mezi osobami není rovnítko. Stvoření světa je tradičně spojováno s osobou Boha Otce. Tento předpoklad přijímá i Tomáš. Otec je příčinou celého světa díky svému vědění a své moci.

Bůh je díky svému vědění účelovou příčinou každé věci a díky své vůli účinnou příčinou každé věci. Je ten kdo věc zamýšlí i tím kdo ji uvádí do uskutečnění. Božský čin je rozdílný od činu člověka. Pokud člověk má nějakou myšlenku (účelová příčina), tak k jejímu uskutečnění pomocí účinných příčin bude potřebovat dostatek času a bude potřebovat i spoustu dalších příčin. Nic takového u Boha nelze předpokládat. Mezi Boží vůlí a Božím činem není prodleva, protože Bůh je dokonalá příčina. Obojí probíhá naráz. Přesněji řečeno není zde prodleva v řádu nutnosti. Bůh na druhou stranu může své rozhodnutí odložit. Stejně jako je Boží vůle i moudrost příčinou každé věci je i příčinou stvoření. Můžeme říci, že Bůh je příčinou stvoření svou neomezenou mocí.

„Věřím v Boha, Otce všemohoucího, Stvořitele nebe i země....“

Počátek vyznání víry jasně říká, že Stvořitel je Bůh Otec. To znamená připsání stvoření pouze jedné osobě. Pokud mají Osoby stejnou esenci, pak je takto doslovný výklad nemožný. Z jednání Boha Otce nelze vyloučit ani Syna ani Ducha. Zároveň platí, že vyznání víry je z křesťanského pohledu nezpochybnitelné.

Různá úloha jednotlivých Osob při stvoření má nutně základ v jejich vzájemném vycházení. Syn vychází z Otce a Duch Svatý vychází z Otce i

Syna. Na základě této myšlenky se říká, že první je Bůh Otec, druhý je Syn a Třetí Duch Svátý⁵⁹. Podle této posloupnosti je možné odvodit, že Syn má stvořitelenskou moc od Otce a Duch svatý od nich obou. O Bohu otci se pak jako o stvořiteli hovoří přímo, protože stvořitelenskou moc od nikoho nepřijímá. Syn stvořitelenskou moc přijímá a zároveň ji předává Duchu svatému. Proto se říká, že skrze něho je všechno stvořeno. Duch svatý má stvořitelenskou moc od Otce i Syna, proto je tím, kdo oživuje vše stvořené.

Tomáš vztah Otec → Syn → Duch svatý popsal v kapitole 45 Teologické sumy, která koresponduje se stvořením, jako Rozum → Moudrost → Dobro. Interpretace schématu je taková, že Otci se přivlastňuje stvoření. Syn je moudrost stvoření, protože skrze moudrost jedná rozumový činitel. Opět je zde zdůrazněna skutečnost, že skrze Syna je vše stvořeno. Duchu svatému patří dobro, které Rozum svou Moudrostí působí.

Je patrné, že u stvoření byl přítomný akt celé Trojice. Prvním důvodem je, že Bůh byl nutně přítomný celou svou esencí, která je společná všem osobám. Druhý důvod je, že pokud by bylo stvoření pouze Otcovým dílem, proběhlo pouze na základě působení moci. Na samém počátku by nebyla přítomná ani Moudrost ani Láska. To je ale neslučitelné s veškerou zjevenou pravdou, kterou nám Bůh daroval.

Vzhledem k výše uvedeným skutečnostem je zřejmé, že Tomáš při stvoření podíl Trojice nepodceňuje. Naopak velmi zdůrazňuje, že Trojice je přítomna v každém Božím jednání a nic na tom nemění ani rozdílnost jednání jednotlivých osob. To, že v našem spise mluví pouze o osobě Otce, neznamená nic jiného, že se zaměřuje na všemohoucí moc, která stvořila svět. Nelze z něj tedy odvodit žádný závěr, pro postoj Tomáše myslitele k Trojici.

⁵⁹ „K tomuto řazení je nutné podat vysvětlení. U božských osob je pouze řád přirozenosti, podle kterého není jeden před druhým, ale jeden z druhého. Neexistuje žádný typ přednosti, kterým by Otec předcházel Syna. Osoby se nepředchází v čase, nebože jsou od věčnosti, ani v přirozenosti, neboť je pouze jediná přirozenost. Liší se pouze vztahy a vztahové věci probíhají zároveň. Mluvit o druhém a třetím je možné pouze v řádu výčtu.“ Akvinský, T. Rozprava s řeckými teology, s.35

5.5 Zda existuje více světů

Problematika věčného světa zkoumá pouze jeho časovou vlastnost. Dalším zajímavým problémem je množství světů. Tento problém nesouvisí s naším problémem přímo, ale existují zde styčné body. Především se jedná o stejně nedotknutelné tajemství, jako je stáří světa.

O možnosti několika světů se zmíníme také proto, že je tento problém pro dnešního člověka nesmírně zajímavý. Dovoluji si předpokládat, že o mnoho zajímavější než jeho případná věčnost. Vzhledem k teorii velkého třesku, je otázka věčného světa pro mnohé zodpovězená. Ale téma mnohých světů je velmi populární. Je spojena s fantaziemi o prostorech plných jiných přírodních zákonů a tajemných civilizací.

Podívejme se, jak se k této tématice staví svatý Tomáš.

Nejdříve si musíme uvědomit, jakou představu o vesmíru Tomáš používá. V jeho době byl vesmír statický. Nebe se skládalo z několika sfér a středem vesmíru byla země, okolo které se celý vesmír otáčel. Dnes se nám taková představa může zdát primitivní, ale plně odpovídala pozorování své doby a byla i dostačující. I když dnes máme úplně jinou představu o vesmíru, tak v běžném životě myslíme vlastně úplně stejně jako pozorovatelé ve středověku. Slunce pro nás zapadá na západě a vychází na východě. Málokdo řekne, že se země v důsledku vlastní rotace, odklání od slunečního tělesa, ke kterému je gravitačně připoutaná.

Model vesmíru Tomášovy doby přesvědčivě vyjadřoval Boží řád. Jediný svět přesvědčivě prezentoval jedinečný Boží řád. Vzájemná uspořádanost věcí ve světě odkazuje na Tvůrce přirozeného řádu. Pokud by bylo více světů bylo, by i více přirozených řádů, které by se odlišovali. Potom by byl ale jeden řád dokonalejší než druhý. Bůh ale nemá důvod vytvořit několik světů s různou dokonalostí, protože nižší dokonalost by Boha prezentovala hůře a byla by pak pro stvoření zavádějící. Čím je přirozený řád lepší, tím lépe přispívá k poznání svého dokonalého Tvůrce. Dalším velmi důležitým kritériem je, že jediný svět odkazuje nejen k jedinému původci, ale také k jedinému cíli, kterým je sám Bůh.

Tomášův názor je velmi praktický, bez problému přijatelný a křesťansky moudrý. Přesto vyžaduje odpověď na několik otázek.

5.5.1 Boží moc

Bůh mohl stvořit více světů, protože jeho moc je neomezená. Pokud by to Bůh udělal, vznikl by i důvod pro existenci těchto světů, protože Bůh nedělá nic bez důvodu.

Argument má slabinu. Správně se zmiňuje o Boží všemohoucnosti, ale již nezmiňuje Boží moudrost. Jak jsme uvedli výše, Bůh nedělá věci rozporné a věci nevhodné. Věci rozporné proto, že nemohou existovat a věci nevhodné díky své lásce.

Tomáš netvrdí, že existence více světů je nemožná pro svou rozpornost, ale zastává názor, že je nemoudrá. Svět je uspořádán v jednom řádu k jedinému cíli. Podle Aristotela⁶⁰ zastával názor, že z jednoho řádu vyplývá jedinstvo Boha. Svět je jeden i podle odkazu na svůj vzor. Pravda, že pokud je jeden Bůh je pouze i jeden svět není automatická, ale Tomáš se zde odvolává na Platóna⁶¹.

5.5.2 Nekonečná míra dobra

Další názor přichází s myšlenkou o sumě dobra. Hlavní myšlenka je prostá. Každá věc je ve své podstatě dobrá, tedy i svět je dobrý. Čím více světů bude, tím více bude i dobra. Bůh miluje dobro a proto je v jeho zájmu vytvořit více světů.

Tato myšlenka v sobě ukrývá logický problém. Pokud budeme dodržet úměrnost, že čím více je subjektů, tím více je dobra, dostaneme se do logické pasti. Bůh miluje maximum dobra. Pokud růst dobra spočívá v růstu světů, znamená to, že Bůh musí vytvořit maximální množství světů. Jeho nekonečná moc, ale nezná početní omezení. Podle daného vzorce, by musel Bůh vytvořit nekonečný počet světů.

Všimněme si, že tento model vlastně v konečném důsledku omezil Boží moc. Pro dosažení maximálního dobra, musí Bůh vytvořit nekonečné množství světů. Naprosto se vytratila myšlenka, že Bůh může dosáhnout maximálního dobra i jinými cestami. Maximální dobro přitom bude mnohem spíše spočívat v tom, že Bůh naplní svět dobrem podle jeho možnosti. Můžeme si to přiblížit následujícími přírovnáními. Maximum dobra pro člověka je jeho svatost. Maximální dobro pro lidstvo je spása všech lidí. Maximální dobro pro stvoření

⁶⁰ „Je zřejmo, že je jenom jedno nebe. Je tedy pojmem i počtem první nehybný hybatel jeden. Proto je jenom jedno také to, co je stále a nepřetržitě pohybováno. Je tedy jenom jedno nebe, čili svět.“ Aristotelés, Met. XII., 8 s. 294

⁶¹ „Zdalipak tedy jsme správně mluvili o jednom světě, nebo by bylo správnější říci, že jich je mnoho a snad nesčíselně? Je jeden, ač jestliže uznáváme, že byl stvořen podle onoho vzoru.“ Platón, Tímaios, 31a str. 26

je jeho dokonalé spojení s Bohem. Maximální dobro nespočívá pouze v kvantitě ale především v kvalitě. Kvalita rodiny se neměří počtem jejích členů.

5.5.3 Otázka materie

Dalším problémem mnoha světů je pro Tomáše jednota materie. Vše může být v materii zmnoženo. Každá forma může být v materii zmnožena. „Člověk“ je forma, konkrétní člověk je forma v materii. Stejným způsobem by mohl být zdánlivě v materii zmnožen i svět, protože k jeho existenci je materie také potřebná.

Materie je potřebná k existenci světa. Celek materie, ale tvoří svět. Další svět by potřeboval další celek materie. Proto je dané tvrzení neplatné.

Nebudeme se zde detailně zabývat jednotlivými vědeckými poznatky. Tomášova kosmologie dnes již neplatí. Otázkou, ale zůstává, zda tím automaticky pominula i platnosti výše zmíněných argumentů. Tomáš považoval zemi za středobod vesmíru i hlavní účelovou příčinu vesmíru. Důležité pro jeho myšlení bylo i centrální a jedinečné postavení země. Země tu nebyla kvůli vesmíru, ale vesmíru tu byl kvůli zemi.

Dnes víme, že není jediná země, ale počet objevených exoplanet neustále stoupá. Jiné sluneční soustavy se již počítají na desítky a je jisté, že se jejich počet bude zvyšovat. Podle moderních poznatků je vesmír pouze jediný⁶², ale počet hvězd je v něm stěží představitelný⁶³. Musíme si uvědomit, že z celého vesmíru vidíme pouze nepatrnou část. Ale tyto nové vědecké poznatky, které se tak radikálně liší od antických a středověkých představ ještě nemusí automaticky devalvovat Tomášovi argumenty.

Musíme si totiž ujasnit jeden důležitý pojem a to je pojem světa. Svět není v Tomášově učení omezen pouze na tehdejší sluneční soustavu. Ale celek svět zahrnuje i anděly, démony a popřípadě jiná nemateriální jsoucna. Svět je pro Tomáše tedy vše, co je stvořeno, známé i neznámé, přestavitelné i nepřestavitelné. Můžeme tomu říkat jediným slovem kosmos.

Pokud se podíváme touto optikou na nejnovější poznatky, zjistíme, že vlastně nedošlo k žádné radikální změně. Celý ohromný vesmír s miliardami

⁶² Upřesnění problematiky bude probráno v příští kapitole.

⁶³ V našem vesmíru se na výseku 15 miliard světelných let vyskytuje:

1. 110500000 galaxií
2. $2000 \cdot 10^{18}$ hvězd

Podle <<http://objekty.astro.cz/nase/2332-nadkupa-galaxii>>. Údaje jednotlivých zdrojů se mohou značně lišit.

hvězd, tajemnou temnou hmotou, případnou existující antihmotou a černými děrami je jediné dílo Božích rukou.

Nic na tom nezmění existence dalších prostorů nebo současně existujících uzavřených vesmírů. S počtem vesmírů je to totiž naprosto stejné, jako s počtem planet. Dohromady tvoří jediné dílo. Myšlenka svatého Tomáše, že vesmír je jeden, protože má jediný vzor, jediného původce a jediný cíl je stále stejně platná.

6 Poznatky o vzniku vesmíru v současné vědě

Od dob Tomáše se náš pohled na vesmír radikálně změnil. Pokud byla, pro člověka 12. století země ve středu vesmíru, dnes to neplatí. Země je jednou z miliónů planet, slunce je jedním z miliónů hvězd a naše galaxie je jednou z tisíců galaxií. Člověk býval jedinečnou bytostí ve středu stvoření. Nyní je člověk zrnkem prachu v nezměřitelných dálkách kosmu. Antropocentrické postoje se zdají být překonané. Je však dobré připomenout, že antropocentricky lidé stále myslí. Slunce pro nás vychází každé ráno a slunce každý večer zapadá. Málokdo si ve své mysli říká, že slunce se v rámci své rotace přiklání ke slunci, aby se za několik hodin od slunce odklonilo.

V rámci nově objevených skutečností, se změnil i pohled na počátek vesmíru. V rámci objevů minulých desetiletí se pro mnoho lidí pátrání po počátku vesmíru uzavřelo. Zjištění, že vesmír má počátek, bylo velmi uklidňující. Nejdříve než zaujmeme toto stanovisko také, pojďme prozkoumat, jak se v současné době dívá moderní astrofyzika na počátek vesmíru. Vzhledem k obrovskému rozsahu této látky, která ani není hlavním tématem naší práce, použijeme k popisu této problematiky pouze jeden pramen. Budeme sledovat názory předního populizátora moderní astrofyziky Stephena Hawkinga. Tím v žádném případě netvrdíme, že tento fyzik je ten nejlepší expert dnešní doby, ale jeho skvělé práce určené pro laiky mají na dnešní myšlení v rámci kosmologie obrovský vliv. Ukažme si pouze některé modely, které popisují vznik vesmíru.

6.1 Teorie velkého třesku

Teorie tzv. velkého třesku je asi tou nejnámější a nejuznávanější. Jedná se o teorii, která odpovídá dnešním pozorováním. Ve své podstatě je velmi jednoduchá. Podle ní začal vesmír existovat zhruba před 13,7 miliardami let. Vývoj vesmíru měl několik fází.

Úplně na počátku je existence jakéhosi bodu. Slovo jakéhosi je naprosto přesné. O tomto bodu se mluví velmi obtížně. Jeho počáteční stav nazýváme singularitou. Singularita je fyzikální bod, ve kterém nějaká fyzikální veličina dosahuje nekonečné hodnoty. Nekonečná veličina je nekonečně vzdálena svému popisu. V našem případě se jedná o nekonečnou hodnotu teploty a hustoty, vesmír má v tomto stádiu nulovou velikost. Velký třesk je definován dvojím stylem. Nazývá se jím jak přímo zmíněná singularita, tak také prvotní expanze z této singularity.

Během prvních okamžiků měl miniaturní vesmír teplotu 10^{32} stupňů. V tomto prostředí probíhalo velké sjednocení⁶⁴. 10^{-34} sekundy existují pouze kvarky a antikvarky a dochází k jejich reakcím, kdy mezi sebou vzájemně anihilují a tím vznikají fotony. 10^{-10} sekundy dochází k vytvoření základních částic: fotonů, mezonů, protonů, neutronů existovali pouze nejzákladnější částice fotony, elektrony, neutrina, protony, neutrony a jejich antičástice. Při dalším poklesu teploty ztratily tyto částice část své energie a hmota s antimotou anihilovala. Jednu sekundu po Velkém třesku s klesající teplotou se začaly vytvářet stabilní vazby, které v hmotě známe. Došlo ke sjednocení kvarků, vznikla jádra atomů. 300000 let po velkém třesku vznikají kompletní atomy a záření se odděluje od hmoty. Poté se již vesmíru rozpínal bez výraznějších změn⁶⁵.

Naštěstí pro nás lidi, nebyl vesmír na počátku zcela homogenní. To znamená, že hmota a energie v něm nebyla rozložena rovnoměrně. Tato zdánlivá maličkost měla pro budoucnost zásadní význam. Nerovnoměrné rozložení počáteční hmoty způsobilo, že v rozpínajícím se vesmíru, existovala místa s větší koncentrací částic. Gravitační síla držela tuto oblast pohromadě. To způsobilo, že oblast hmoty byla unášena rozpínajícím se vesmírem, ale sama se nerozpínala. Gravitace ji před rozpínáním ochránila⁶⁶.

Gravitační síla formovala hmotu dál. Některé části byly gravitací stlačeny k sobě takovou silou, že se vodík pod obrovským tlakem počal slučovat na hélium. Tak začali vznikat první hvězdy. Ohromná gravitace držela hvězdu pohromadě a termojaderné reakce zabraňovaly gravitačnímu zhroucení hvězdy. Kromě vodíku a helia zatím neexistovaly žádné složitější prvky, s výjimkou nepatrného množství lithia a beryllia. Z vodíku začaly vznikat v nitru hvězd těžší prvky. Z tohoto důvodu je první generace hvězd bez hvězdných soustav. Dostatečné množství materiálu na výrobu planet se zrodilo až po skončení druhé generace hvězd. První generace hvězd zanikla poměrně rychle, protože hvězdy díky obrovské intenzitě reakcí spotřebovaly své palivo ve velmi krátké době a poté došlo k jejich zhroucení. Jediné co po této generaci hvězd zbylo, jsou černé díry, do kterých zkolabovaly ty největší z nich.

⁶⁴ Jedná se o proces, kdy nebyly jednotlivé síly, jako je gravitační, elektromagnetická apod. oddělené od hmoty.

⁶⁵ Hawking S. Stručná historie času v obrazech. Argo. s.55—164

⁶⁶ Tento stav platí i dnes. Vesmír se stále rozpíná, ale galaxie v něm mají pevné velikosti. Proti rozpínání vesmíru působí gravitační síla, která drží hmotné objekty pohromadě. Naše galaxie má na rozpínání vesmíru pouze ten podíl, že je rozpínajícím se vesmír unášena dál od místa svého vzniku.

Naše slunce je hvězdou třetí generace. Proto bylo možné, aby mlhovina, ze které vznikla naše planetární soustava, obsahovala potřebné množství těžkých prvků pro vznik kamenných planet. A na jedné této planetě bylo dost složitých prvků, aby se na ní mohl zrodit život.

Jak vidíme tato teorie je velmi elegantní a trochu připomíná počátek knihy Genezis, kde Bůh tvoří svět svým slovem. Ale před tímto ukvapeným závěrem si musíme být vědomi dvou velkých nebezpečí:

1. Výše zmíněná teorie není zdaleka celistvá a v posledních letech prochází velkými proměnami. Dále vzniká další teorie, která při určité interpretaci počátek vesmíru vylučuje.
2. Dále musíme důkladněji podrobit analýze počátek vesmíru podle této teorie. Nové objevy v teorii velkého třesku

Jak se zpřesňovala pozorování vesmíru, musela se zpřesnit i teorie velkého třesku. Tato teorie sice odpovídá na mnoho otázek, ale některé zůstávají.

- i. Proč byl raný vesmír horký?
- ii. Proč je vesmír velkým měřítku homogenní a jeho teplota je ve všech oblastech stejná?
- iii. Proč byla počáteční rychlost rozpínání tak blízká kritické hodnotě?
- iv. Proč vesmír obsahuje místní nestejnorodosti?

6.1.1 Inflační model

Jednou z odpovědí, která doplňuje model velkého třesku je tzv. inflační teorie. Ta předpokládá, že v určité fázi vývoje vesmíru došlo k jeho prudkému rozpínání. Předpokladem této teorie byl fakt, že podle klasické teorie horkého velkého třesku by musel mít počátek vesmíru velmi specifické nastavení, nastavení, které bylo velmi nepravděpodobné. Naprosto přesné nastavení počátečních podmínek vyvolalo u mnoha vědců pochybnosti. Nebylo možné vysvětlit, proč vesmír začal existovat právě takto. Jednou z možností jak tento fakt vysvětlit, bylo připustit, že tyto přesné podmínky nastavil Bůh, protože si přál, aby vznikly bytosti jako my. Toto vysvětlení ale většina vědců nepřijímá a snaží se na otázku odpovědět pomocí prostých přírodních zákonů⁶⁷.

⁶⁷ Věřící lidé mohou být v pokušení v této fázi podezřívát Stephena Hawkinga z vlastního „náboženství“, které ho nutí popřít podíl Boha na počátku vesmíru. Je možné, že je to jeden z důvodů, proč se Hawking pustil do dalších výzkumů. Na druhou stranu pokládám daný přístup za správný. Pokud by Hawking ukončil výzkum vlastnosti počátečního stavu vesmíru z tohoto důvodu, dostal by se z oblasti astrofyziky na půdu přirozené teologie, nebo při nejmenším na půdu přírodní filosofie. Za takových okolností se uzavře vědecké řešení otázky.

Z tohoto pohledu klasická teorie velkého třesku dostatečně nevysvětlovala rovnoměrné rozložení reliktního záření, které zůstalo ve vesmíru, jako stopa po této události. Inflační teorie tyto problémy řeší. Podle inflační teorie nastal v rané fázi vesmíru okamžik, kdy došlo k jeho prudkému rozpětí. Během necelé vteřiny se vesmír zvětšil 10^{30} krát. Po inflaci byla velikost vesmíru asi 10m. Může to vypadat jako šokující zpráva, že byl vesmír tak malý po tak prudké inflaci, ale bod ze, kterého inflace začala, měl velikost zhruba 10^{-27} m. Byl tedy 10^{27} krát menší než průměrný atom.

Nejčastějším vysvětlením je, že v okamžiku po Velkém třesku došlo k nerovnováze mezi silami. Při obrovských teplotách nebyly síly v hmotě oddělené. Jak teplota klesala, oddělila se silná interakce od slabé a i od elektromagnetické interakce. Nastal zvláštní stav, kdy energie vesmíru zůstala homogenní jako při stavu, kdy síly oddělené nebyly, ale přitom došlo ke skutečnému oddělení těchto sil. Vesmír takto získal nadbytek energie a začal se prudce rozpínat výše popsaným tempem. Převládly síly, které způsobily prudké rozpínání. Rozpínání trvalo pouze krátký okamžik, ale velikost vesmíru se radikálně zvětšila a veškeré nerovnoměrnosti se vyrovnaly. Po svém vzniku se vesmír podobal malé zmuchlané kouli. V poinflační fázi měl tvar plochého disku. To vysvětluje, proč se nám vesmír jeví téměř rovný.

Jinými slovy, v předinflačním období mohlo existovat mnoho odlišných stavů vesmíru, které se vzájemně lišily nerovnoměrnostmi, ale při inflaci se nerovnoměrnosti mohly vyrovnat. Prudké rozpětí vesmíru dává odpověď i na množství hmoty ve vesmíru. Protože ke vzniku hmoty dochází pouze tehdy, když má vesmír kladnou energii, lze expanzi vysvětlit i další nárůst hmoty po Velkém třesku.

Dnes se stále vesmír rozpíná, ale mnohem menší rychlostí. Jeho energie se rovná 0. Silou, která vesmír dále rozpíná je temná hmota a temná energie, která má antigravitační vliv. Inflační model má několik variant, jedna z posledních v sobě nezahrnuje fázový přechod popsaný výše, ale předpokládá pole se spinem 0. Toto pole má kladnou energii a je schopné rozpínat vesmír. Při rozpínání tohoto pole jeho hodnota klesá. Proto se časem zastaví i inflační fáze. Další možností je, že v některých částech vesmíru inflace pokračuje dál. Ale to na naši problematiku již nemá vliv.

6.1.2 Imaginární čas

V posledních několika letech se v astrofyzice objevil pojem „imaginární čas“. Pokud si někdo vzpomene na střední školu, vybaví se mu možná problém imaginárních čísel. Pokud má někdo rád praktickou matematiku, kterou si

dokážeme představit, jak funguje v reálném světě, tak pro něj imaginární čísla musela být trochu ožehavé téma. Na imaginární číslo se totiž přesně hodí definice: „nikdo to nikdy neviděl, ale funguje to dobře“.

Imaginární číslo se skládá ze dvou částí. Reálného čísla, kterému je přidáno číslo imaginární. Imaginární číslo je jinak řečeno číslo prostorové. Číslo i má specifickou vlastnost, že se jeho druhá mocnina rovná -1 . Proto je možné díky imaginárním číslům vypočítat sudé odmocniny záporných čísel.

Myšlenka imaginárního času vznikla velmi podobně. Prostor kolem nás je čtyřrozměrný. Pokud čas počítáme za čtvrtý rozměr. Jednoduchý důkaz, že tomu tak je, může pocházet s určení polohy. Mám toto určení ($50^{\circ}06' 07.64''$; $14^{\circ} 23' 13.52''$; 3 pat.; 15:00). Jednoduše řečeno, jsem v Pražském semináři, ve třetím patře a jsou tři hodiny odpoledne.

Tzv. imaginární čas se zrodil hlavně z matematické potřeby, stejně jako imaginární čísla. Imaginární čas nelze slučovat s reálným časem, jedná se o dva rozdílné pojmy. Při zkoumání počátku vesmíru narazíme na metodický problém. Zkoumat počátky vesmíru lze pomocí Einsteinovy teorie relativity. Jenže při použití této teorie se nakonec dostaneme k singularitě, jak jsme uvedli výše. Teorie relativity je schopná popsat rané období vesmíru, ale vlastní počátek popsat nemůže, protože narazí na bod s nekonečnou hustotou a teplotou. Zákony fyziky přestávají v nekonečnu platit. Možnost poznání se uzavírá.

Kromě teorie relativity, která popisuje vesmír ve velkém měřítku, existuje také kvantová fyzika, která popisuje svět ve velmi malém měřítku. Zkoumá chování základních částic, jako jsou protony, neutrony, fotony a kvarky. Nelze zde popsat kvantovou mechaniku podrobněji, zmínit se musíme o její základní tezi, kterou je princip neurčitosti. Podle něj platí, že čím přesněji zaměříme hodnotu částice, tím méně dokážeme zjistit její rychlost a naopak⁶⁸. V praxi to třeba znamená, že neumíme určit přesnou dráhu fotonu, než dopadne na svůj cíl. Čím přesněji měříme jeho rychlost, tím méně toho víme o jeho dráze. Víme pouze to, že dolétl z jednoho místa na druhé, ale nikdy nebudeme vědět, kudy letěl⁶⁹.

Pokud nemůžeme zkoumat počátek vesmíru pomocí teorie relativity je naděje, že to bude možné provést za pomoci kvantové fyziky. Počátek vesmíru je skutečně velmi malý bod. Z poznatku o imaginárním čísle a z uvědomění si počátečního bodu jako nepopsatelného se zrodila teorie o imaginárním času.

⁶⁸ Hawking, S. Vesmír v orechové skupině s.29

⁶⁹ Hawking S./ Mlodin L. The grand design s.120

Čas lze pojmut jako samostatný rozměr, který plyne nezávisle na změnách dalších rozměrů. Ale v moderní fyzice je čas svázán s prostorem v podobě čtvrtého rozměru⁷⁰. Pokud je celý vesmír zhuštěný do malého bodu, pak se čas mění v pouhý další rozměr. Časovou osu je pak možné přidat do třírozměrného grafu. Je to stejná situace, jako když se k reálnému číslu přidá imaginární osa. Další výpočty se pak provádí s takto vzniklým číslem.

Někteří vědci mluví o imaginárním čase s velkým obdivem a mají k tomu důvod. Zavedením tohoto postupu se dají řešit mnohé složité rovnice. Imaginární čas pomáhá řešit i otázku singularity. Zatímco reálný čas, je už neměřitelný, imaginární čas jako čtvrtý rozměr prostoru je stále použitelný. S takovýmto časem nás nemusí trápit singularity, protože na všech místech prostoročasu platí stejné zákony. Čas už není přímkou, ale je plochou. Na přímce existuje problém singularity, ale pokud kráčíte po ploše, tak ta je všude stejná. Velký třesk, zde nevystupuje jako nepopsatelný bod, ale jako bod, kde platí normální fyzikální zákony. Jak jsme řekli, v imaginárním čase je přímka času nahrazena plochou času. Hawking počátek vesmíru přirovnává k jižnímu pólu⁷¹. Nic jižnějšího než jižné pól neexistuje, ale samotný jižní pól je bod jako každý jiný.

O imaginárním čase se zmiňuje i Tomáš Akvinský. V jeho podání se jedná o trochu jiný termín⁷².

6.1.3 Multiverzum

V současné kosmologické vědě se objevuje myšlenka multiverza a s ním je spojená ještě jedna myšlenka. Podívejme se na následující text.

„But if it is true, then the strong anthropic principle can be considered effectively equivalent to the weak one, putting the fine-tunings of physical law on the same footing as the environmental factors, for it means that our cosmic habitat—now the entire observable universe—is only one of many, just as our solar system is one of many. That means that in the same way that the environmental coincidences of our solar system were rendered unremarkable by the realization that billions of such systems exist, the fine-tunings in the laws of nature can be explained by the existence of multiple universes. Many people through the ages have attributed to God the beauty and complexity of nature

⁷⁰ Hawking, S. Stručná historie času v obrazech s.180181

⁷¹ Hawking, S. Stručná historie času v obrazech s.184—185

⁷² „Bůh je dříve než svět co do trvání. Ale slovo „dříve“ neznamená prioritu času, nýbrž věčnosti. Nebo lze říci, že označuje věčnosti času imaginárního, a ne času reálně existujícího. Podobně jako když se řekne, že nad nebem není nic, znamená slovo „nad“ pouze místo imaginární, tzn. že si lze představit rozměry přidané k rozměrům nebeského tělesa.“ ST I q. 46 a. 1 ad 8

that in their time seemed to have no scientific explanation. But just as Darwin and Wallace explained how the apparently miraculous design of living forms could appear without intervention by a supreme being, the multiverse concept can explain the fine-tuning of physical law without the need for a benevolent creator who made the universe for our benefit. ⁷³

Jednoduše řečeno, jedná se o vědecký předpoklad, že existuje více vesmírů, které jsou jeden na druhém nezávislé. Ty mohou být buď velmi podobné tomu našemu, nebo naprosto jiné. Důvodem je, že počáteční podmínky pro vznik vesmíru musely být velmi různorodé. Není důvod se domnívat, že existuje pouze jeden vesmír, ale je velmi pravděpodobné, že je vesmírů mnoho.

V odstavci je obsažena ještě jedna důležitá myšlenka. Pokud byla vznikajících vesmírů mnoho, tak vznik našeho vesmíru již není takovým zázrakem, jak by se mohlo zdát. Jestli existuje na vytvoření našeho vesmíru pouze jeden pokus, je pravděpodobnost, že bude bez pomoci stvořitele existovat velmi malá. V případě mnoha a mnoha pokusů pravděpodobnost vzniku našeho vesmíru bez stvořitele stoupá.

Připomíná mi to jeden oblíbený důkaz o vzniku života. Představa, že život vznikl náhodně z organických sloučenin úderem blesku, je velmi nedůvěryhodná. To přeci nemůže být náhoda. Situace tohoto důkazu se změní poté, co se uvědomíme, že v době vzniku života nekřížoval oblohu jediný blesk, ale že blesků byly miliardy.

6.2 Zamyšlení nad počátkem

Zamysleme se nyní nad těmito poznatky a teoriemi jako teologové. Nacházíme zde několik poznatků, které nás mohou zavést na pole mylných důkazů.

Jedním z největších pokušení může být teorie Velkého třesku. Popišme si počátek ještě jednou. Vesmír vzniká z bodu s nekonečnou hustotou a teplotou. V prvním okamžiku 10^{-35} sekundy dosahuje teplota 10^{27} °K. Jedná se o ohromující záblesk počátku. Začátek snad nemohl být úchvatnější. Člověk má velkou touhu hledat ve svém okolí důkazy Boží existence. Veškeré uspořádání světa svědčí o moudrosti Stvořitele. Člověk to musí opravdu s pokorou a vírou uznat.

Ale nenechme se unést vírou a city. To obojí je sice mnohem cennější než strohé poznání, ale my nemůžeme náš problém analyzovat z pozice člověka,

⁷³ Hawking. S./Mlodinov L.

který už má předem jasno. To by byl přesný opak toho, co dělal Tomáš Akvinský v našem spise.

Tedy co nám teorie Velkého třesku říká. Především je na první pohled jasné sdělení, že svět nastal z nějakého počátku. Abychom mohli použít Velký třesk jako počátek stvoření, musíme prokázat, že před ním nic jiného nebylo.

Zde nastanou problémy. Ukázali jsme, že zákony fyziky nedokážou samotný počátek popsat. Jejich vypovídací schopnost je dostatečná k tomu, že prokážou počátek vesmíru. Ale nemohou nic říci o samotném počátku a tedy naprosto nic o tom, zda našemu počátku, ještě něco nepředcházelo. Existují teorie, že vesmír se rodí v singularitě Velkého třesku, po mnoha letech zkolabuje do singularity Velkého krachu a z takto vzniklé singularity se opět rodí Velkým třeskem do další existence, tento proces pak probíhá věčně. Víím, že daný model se mnoha lidem nemusí líbit. Trochu připomíná legendu o Fénixovi, ale na druhou stranu tuto teorii nelze přesvědčivě vyvrátit. Velký třesk ve standardní teorii nám sám o počátku světa neříká vůbec nic.

Další problém je existence mnoha vesmírů. Pokud skutečně existuje mnoho vesmírů, existuje i teoretická možnost, že je jeden z nich věčný. Ve výše zmíněné úvaze univerzum obsahuje vesmíry, které vznikly z náhodných počátečních stavů. Bohužel, pokud existuje více vesmírů, musíme prokázat, že každý z nich má počátek. To ale není možné. Jak vidíme, možnosti vědy selhaly.

Ale teorie o počátku vesmíru čelí kritice z jiné strany. Zmínily jsme se o problému imaginárního času. V imaginárním čase neexistuje časová osa, ale prostoročasová plocha. To samo o sobě se nemusí zdát nijak nebezpečné. Stephen Hawking to ale prezentuje, jako důkaz toho, že svět nemá stvořitele. Pokud stojíme na přímce, bezpečně víme, že ta přímka má buď počátek, pak se jedná o úsečku, nebo k nám dosahuje z nekonečna, pak jde o skutečnou přímku. Ale plocha nutně mít kraj nemusí. Jako příklad ideálně poslouží zemský povrch. Jeho plochu lze spočítat, ale konec jako takový postrádá. Stejně jako nemá okraj plocha světa, tak podle Hawkinga nemá okraj ani vesmír⁷⁴. Z toho vyvozuje myšlenku, že vesmír nepotřebuje žádného tvůrce, protože existuje bez počátku a bez konce času pouze sám v sobě.

Lze musíme nejdříve zmínit, že imaginární čas není prokázán. Zatím existuje jako pomůcka pro složité výpočty kvantové mechaniky. Jakýkoli teologický závěr z něj předčasně dělat nelze. Hawking sám přesně neví, zda má

⁷⁴ Hawking, S. Ilustrovaná teorie všeho 84 -85

nadřadit imaginární čas reálnému, nebo ho nechat zatím pouze v teoretické rovině.

Připusťme možnost, že se jednou bezpečně prokáže pravdivost výše zmíněné teze. Vesmír nemá ani počátek a ani konec. Ale ani v takovém případě nám věda o stvoření nemá co říci. Pokud je vesmír kolem nás věčný, neznamená to, že je nestvořený. Může existovat souvěčně s Bohem, přesně tak jak na to upozornil svatý Tomáš. Ale tento problém byl již probrán.

Pokud se na Hawkingův pokus zadíváme pozorněji, zjistíme, že vlastně nevyloučil Boha, ale snaží se vyloučit prvotního hybatele. Ale prvotní hybatel není ve svém pohybování závislý na čase, jak jsme ukázali výše. I pokud by Hawking prokázal neexistenci prvotního hybatele v časové posloupnosti, nemohl by prokázat jeho neexistenci celkově. Prvotní hybatel může zapříčinit svět od věčnosti.

6.3 Kosmologie a víra

Tato kapitola byla dosti dlouhá. Důvodem toho je, že i ty nejkratší teorie o vzniku vesmíru jsou docela rozsáhlé. Některé nás mohou uklidňovat, že je vše tak, jak je to napsáno v Bibli, jen ji nesmíme brát doslova. Jiné nás mohou znervózňovat, protože nehlásají to, co mi bychom tak rádi slyšeli. Nehlásají vědecký důkaz stvoření. Myslím, že křesťan by se měl odtáhnout od obou těchto proudů. Chtít po přírodní vědě aby hlásala evangelium, je trochu nepochopením víry. Taková věda má za úkol objevovat a ověřovat přírodní zákony.

Poznatky vědy pak mohou posloužit teologům a filosofům. Věda je podobná mozaice, která když se dobře složí, vydá nám obraz našeho hmotného a omezeného světa. Jednotlivé části mozaiky se stále mění a změnu mozaiky pak můžeme pojmenovat jako vývoj v poznání. Použit jeden kousek této mozaiky jako úhelný kámen víry je směšné. O lidech, kteří toto dělají, říká svatý Tomáš oprávněně, že vydávají naši víru v posměch, protože ji dokazují tak chatrnými argumenty⁷⁵.

⁷⁵ *A tuto skutečnost je vhodné dobře uvážit, aby snad někdo, kdo si troufá věci víry rozumově dokazovat, nepředkládal nepřesvědčivé argumenty a nedával tak důvod k posměchu nevěřícím, kteří by si mysleli, že věcem víry věříme pro tak slabé argumenty....ST I q. 46 a. 1 co.*

Láska a moudrost

To, že možná marně hledáme jednoznačný závěr, není náhodou. Cílem této práce nebylo objevit něco zcela nového, ale seznámit českého čtenáře s jedním zapomenutým problémem. Tato práce za jistých okolností může přispět k upozornění na tuto věčnou diskuzi. V dnešní církvi jsou aktuální jiné problémy. Do popředí stále více vystupuje ekumenismus. Nezabývá se pouze vztahy křesťanských denominací, ale i vztahem s nekřesťanskými náboženstvími.

Právě zde ale může být otázka velmi naléhavá. Mnoho nekřesťanských náboženství neuznává počátek světa ve stejné podobě jako my. Stačí porovnat „abrahámovská“ náboženství s náboženstvími Indického poloostrova. Křesťanům může pomoci, že věčný svět neustále závisí na nějaké univerzální moci, která mu vdechuje existenci, není zdaleka tak vzdálená od tradičního křesťanského výkladu, jak by se mohlo zdát. To by měl být i jeden z důvodů, proč na tyto bratry pohlížet s větší důvěrou a láskou. Naše poznatky neohrožují naši víru, jen vymezují hranice rozumu.

Druhá oblast, ve které se můžeme s naší problematikou setkat, je prostor pro výuky náboženství. Každý učitel náboženství by měl být trochu připraven na otázky ohledně možné existence věčného světa. Student, který bude vytrvale trvat na věčném světě, a to může být z náboženských, nebo i filosofických důvodů, není pro křesťanství ztracen. Jak jsme viděli, může být ve svých názorech mnohem blíže křesťanský, než člověk, který nám řekne: „svět má počátek, to je přirozená pravda“. Sladká nevědomost ještě nemusí být zbožností.

Nerad bych, aby to vyznělo jako kritika lidí, kteří se z nějakého důvodu nemohli věnovat důkladné katechetice. Důležitá je pouze víra, podle ní nás hodnotí Bůh. Jen víra, láska a naděje jsou důležité. Vzdělanost již tak důležitá není. Nenapadám tady obyčejnou poctivou víru, ale lidi, kteří rádi říkají, že se vše dá dokázat a že na to stačí selský rozum. Proti podobným lidem napsal Tomáš tento spis. Tomáš se také pro zjevenou jistotu uchýlí k víře.

Ten kdo tvrdí, že svět je stvořený Hospodínem, by to měl čerpat ze studnice své víry a netvrdit, že to prokáže. Je velmi snadné předvést hloupou argumentaci. Vzpomeňme si, jaké argumentaci musel čelit Sigerův filosof. Je víra, je moudrost a je přemoudřelá pýcha. Tato práce měla alespoň trochu oslavit poctivost, pokoru a moudrost.

Úplně na závěr si dovolím poslední myšlenku. **Víra má být hlásána, víra nemá být dokazována.** To je to nejcennější, co jsem při zpracování této práce objevil.

7 Seznam použitých zkratk

KT Tomáš Akvinský (2010): Kompendium teologie. Praha.

KRYSTAL OP

ST Teologická summa <<http://krystal.op.cz/sth/settings.php?>>

DeT De aeternitate mundi sv. Tomáše Akvinského v historické perspektivě

Gredt Joseph Gredt (2009): Základy aristotelsko-tomistické filosofie.

Praha. KRYSTAL OP

8 Seznam literatury

- Alain De Libera (2001): Středověká filosofie. Praha. OIKOYMENH
- Aristotelés (2010): Fyzika. Praha. Petr Rezek.
- Bonaventura (2005): Breviloquium. Kompendium scholastické teologie.
Vyšehrad
- Elders, Leo (1997): Filosofie přírody u sv. Tomáše Akvinského.
OIKOYMENH
- Gredt, Josef (2009): Základy aristotelsko-tomistické filosofie. Praha.
KRYSTAL OP
- Platón (2008): Timaios. Praha. OIKOYMENH
- Pospíšil, C.V. (2005): Hermeneutika mystéria. Praha. KRYSTAL OP
- Putallaz, F.X./Imbach, Ruedi (2005): Povoláním filosof. Praha. OIKOYMENH
- Stephen Hawking (2004): Ilustrovaná teorie všeho. Praha. Argo
- Stephen Hawking (2002): Stručná historie času v obrazech. Praha. Argo.
- Stephen Hawking/Leonard Mlodinow (2010): The grand design. New York.
BANTAM BOOKS
- Stephen Hawking (2002): Vesmír v orechovej skrupinke. Slovart. Bratislava.
- Tomáš Akvinský (2003): De aeternitate mundi. Praha. KRYSTAL OP
- Tomáš Akvinský (2010): Kompendium teologie. Praha. KRYSTAL OP
- Tomáš Akvinský (2010): O separovaných substancích. Praha. KRYSTAL OP
- Tomáš Akvinský (2008): O Stvoření. Praha. KRYSTAL OP
- Tomáš Akvinský (2011): Rozprava s řeckými teology. Praha. KRYSTAL OP
- Tomáš Akvinský (2012): Výklad vyznání víry. Praha. KRYSTAL OP
- Tomáš Akvinský: Teologická summa <<http://krystal.op.cz/sth/settings.php?>>

